

יגל/קמל
חבר צ"ן

בעיה

ג ר ה ר ד ק ו ה ז

א כ ל ו ס י י ת ה ע י ר ג ל ו ק ש ט א ד ט

ע י ר מ מ ש ל , מ ב צ ר

ו מ ק ל ט ל נ ר ד פ י ד ת ו ת

מ י ס ו ד ה כ 1616 ו ע ד ס ו פ פ י ת ו ח ה

ב ש נ ת 1652

ה ר צ א ת ק ר ל ו כ ה ל ז - ו ס ט מ ד נ ס ט ר , 1974

מ ח ק ר ה ס ט ו ר י - ד י מ ו ג ר פ י ב ע ז ר ת מ ח ש ב , ע"י א ר כ י ב ר ה ע י ר ב ד י מ ו ס .

ח ר ג ו מ ק ס ע י מ נ ב ח ר י מ מ ג ר מ נ י ה , ח מ צ ו ח מ ו ס י כ ו מ מ

ע"י י ו ס פ ב ק ב ר י ת

ח ב ת צ י ו ק

ה'חש"ן - 1990

ב ה ו ס פ ח ה ע ר ו ת , ה א ר ו ת ו ה ב ח ר ו ת ע ל ס מך מ ח ק ר מ ק י פ י ו ה ר , ע"י ה מ ה ר ג מ .

חברת ג'אלורביג ומקומה הכוללת אבותיו

אמריקה בריחה לפורטוגל

בצב האתולי של הוצפים .

הרשת נמנה אצלם עמקם ניספס אבני הוולפחה
וגר הוצפה בצי אלצז או הוולפחה .

Encyclopaedia Judaica; :711N
 das Judentum in Geschichte
 und Gegenwart.

Siebenter Band: Gabitol - Hess
 Berlin, Verl. Eschkol, 1931.

Kun-
 neue

MITGLIEDER DES ZIONISTISCHEN AKTIONSKOMITEES
 und des palästinensischen „Waad Leumi“.

A. D.

A. S. B.

GLÜCKSTADT, Stadt im preuß. Regierungsbezirk Schleswig (Kreis Steinburg). Schon in den ersten Jahren nach der Gründung (1616) siedelten sich portugiesische Juden in G. an. In der ersten Hälfte des 17. Jhts. wirkten in G. die sefardischen Rabbiner Abraham de Fonseca und Josef Salomo Delmedigo. Infolge des 30-jährigen Krieges wurden die angesiedelten jüd. Kaufleute größtenteils zerstreut. Christian IV. von Dänemark suchte sie wieder heranzuziehen und erteilte „den Portugiesen hebr. Nation“ in G. am 19. Juni 1630 ein Privilegium, das ihnen Handels- und Grundbesitzrecht gewährte und die Errichtung einer Synagoge, einer Druckerei für hebr. Werke sowie eines Friedhofs gestattete. Die rechtliche Lage der aschkenasischen Juden in G. wurde nachher ohne Zweifel der der portugiesischen Juden stillschweigend angeglichen; jedenfalls waren Anfang des 18. Jhts. beide Teile der jüd. Bevölkerung in G. gleichberechtigt. Die 1751 für Altona erlassene Verordnung über den Judeizid wurde durch ein Reskript vom 6. Febr. 1772 auch auf die Juden in G. ausgedehnt. Die jüd. Gemeinde hatte ihren eigenen Oberrabbiner. 1767 wurde die Synagoge neu aufgebaut. Um 1835 zählte die jüd. Gemeinde G. 188 Seelen; gegenwärtig (1931) leben nur noch einzelne Juden in G. und Umgebung. S. ALTONA; HAMBURG.

A. E. Lucht, Glückstadt (1854), S. 64-68; Hb. d. jüd. Gemeindeverwaltung (1924/1925), S. 46.

E.

J. He.

GLÜCKSTADT, ISAAK MOSE HARTWIG (1839-1910), Finanzmann und Philanthrop, geb. 22. April 1839 in Fredericia (Dänemark). G.

Encyclopaedia Judaica VII

GERHARD KÖHN

Die Bevölkerung der Residenz, Festung und
Exulantenstadt Glückstadt von
der Gründung 1616 bis zum Endausbau 1652

Methoden und Möglichkeiten
einer historisch-demographischen Untersuchung mit Hilfe
der elektronischen Datenverarbeitung

Textband

1974

KARL WACHHOLTZ VERLAG NEUMÜNSTER

König Christian IV. von Dänemark

קטעים מתורגמים ממחקרו של ארכיבר העיר גלוקסטאדט, גרהרד קוהן, 1974, על: אוכלוסיית העיר גלוקסטאדט, עיר ממשי, מבצר ומקלט לגרופי זרות, מיטודה ב 1616 ועד סוף פיתוחה ב 1652. ²⁰ הוצאה וסטמונסטר. *Erhard Köhn* מבוא: כחלק ממחקרי ההסטורי-משפחתי על מקורות משפחה בונדהיים-גלוקסטאדט הרגמתי לאחרונה קטעים ממחקר על אבות שתי המשפחות תחת עול האינקוויזיציה הפורטוגזית, והמלטה הבנים והבנות של הקדוש הנריק דה מילאו לאמסטודט, המבורג וגלוקסטאדט. כן הקרתי וחדשתי את קורות ראובן הנריקט, בר יחיאל בעיר גלוקסטאדט (כך לפי הכתיב הדני) ומחזהו הלימודי "שמחת פורים בעיר הבצורה ומהוללה גלוקסטאדט, משנת ה'ת"י=1650". עתה אני מוסיף תרגום קטעים ופרקים, סיכום ותמצות חלק מהם, של מחקר על התישבות הפורטוגזים בעיר-ספר דנית זו.

הפרקים 2-8 עוסקים בבעיות יסוד ופיתוח עיר זו באופן מקיף את כל בעיותיה ואוכלוסייתה. פרק 9 מרכז את כל הידוע לחוקר על התישבות הפורטוגזים מתוך הרישומים האזרחיים בלבד. אינו מכיר אלא את השמות הלועזיים של הנ"ל. אבי משפחת גלוקסטאדט (מאוחר יותר בשלושה דורות) ידוע לחוקר בשמו דיאונ'יס, וגם אלקרטט דיניס, אך אינו מזהה אותם כעמאל יחיא, גם יחיא בלבד ע"פ שמו העברי בקהילה. כן אינו יודע מאומה על אשתו ובנו, שזוהו על ידי במחקרי רב-השנים והמקיף גם רישומים יהודיים ומצבות. השם דיאונ'יס מופיע כ 80 פעם בספר, במיוחד בפרק היחודי לפורטוגזים והלקם בפיתוח העיר, והוא היחיד שמוזכר בשמו כמה פעמים בחלקים הכלליים של המחקר. הוא היה יוזם התישבות הפורטוגזית בעיר זו והמוביל הארגוני-כלכלי-וקהילתי של היהודים.

<u>הפרקים המתורגמים, המסומכים והמתומצתים:</u>	<u>בעמודים/עמוד</u>
-העיר גלוקסטאדט עד 1652. תרגום כמעט מלא.	2 =/ 23-22
-המוטיבים ליסוד גלוקסטאדט. תרגום כמעט מלא.	3 =/ 26-24
-בניית העיר עד 1652--התיחסות למצבה הטופוגרפית. המציה.	5 =/ 31-26
-פעולות הבניה של המלך עד 1626. המציה.	6 =/ 35-32
-פעולות הבניה של התושבים. המציה.	7 =/ 38-36
-פעולות הבניה של הנהלת העיר. המציה.	8 =/ 40-39
-סיכום פעולות הבניה של קריסטיאן ה4 ובנו פרידריך ה3	8 =/ 44-40
-האוכלוסייה עת הקמת העיר ושאלות כלכליות ותחוקתיות. המציה.	10 =/ 63-45
-רכישת אזרחות העיר. המציה.	15 =/ 96-90
-מקצועות התושבים והאזרחים. המציה הנוגעת לפורטוגזים.	15 =/ 94-92
-מוצא אזרחי גלוקסטאדט, ועמדתם האזרחיים-מספחית. המציה. (פורטוגזי)	16 =/ 112-97
-התישבות ועזיבה. סינון באוכלוסייה. המציה הנוגעת לפורטוגזים.	17 =/ 126-113
-היהודים הפורטוגזים בגלוקסטאדט עד 1652. תרגום רוב הפרק.	18 =/ 151-127
-קטעים מתוך הסיכום הכללי. המציה. ציון כמה עובדות מסוימות ונספחים נבחרים.	30 =/ 171-165

⊗ Die Bevölkerung der Residenz, Festung u. Exulantenstadt GLÜCKSTADT von der Gründung 1616 bis zum Endausbau 1652 - E. Köhn

העיר גלוקסטאדט עד 1652. סקירה.

מקומה של גלוקסטאדט בגדה הימנית של נהר האלבה *Elbe*, כ-50 ק"מ מהמבורג לכיוון הים, באזור של שפלת קרמפה *Krump*, אשר הוקף בדייק על ידי המלך הדני קריסטיאן ה-4 *Christians 4* בשנת 1615 ביחד עם הגראף ארנסט מטאואנבורג *Ernst v. Schaumburg*. בניית הדייק החלה באביב של שנת 1615 ובסתיו הסתיים החלק הקשה יותר של הקפת נהר הדיין *Rhin*, שהיה הגבול בין החלק המלכותי הדני לבין החלק הנסיכותי של מחוז הולשטיין *Holstein*. ההסטוריה של גלוקסטאדט מתחילה בנובמבר 1615, אחרי שהחליט קריסטיאן ה-4 ליסד עיר בחלקה המוקפת בדייק ליד שפך הנהר דיין. תכניות המתאר הראשונות שורטטו באביב 1616, כולל הרחובות, התעלה, הסוללות בחלק המזרחי בקטע היבשתי. בפרסומים ובכרוזים פנה המלך אל אנשים טובים ובעלי אמצעים להשתתף בבנין העיר החדשה.

ב 25.3.1617 הכריז על שם העיר, על סמלה ועל רשותה להקרא עיר. (פרוש השם = עיר המזל; הסמל = פורטונה = אלת המזל; י.ב.ב.)

עד אמצע 1619 לא שומעים על ביצוע הפרויקט ורק כאשר נחתמו הסכמים עם קבלני בנין בסוף 1619, החלו עבודות מעשיות בהקמת סוללות, דייקים ותעלות ובהקמת הנמל, באביב 1620. לא רק פועלים, קבלנים וחיילים זרמו לעיר.

כבר ב 1618 קטרו יהודים פורטוגזיים בהמבורג קשרים עם קריסטיאן ה-4. הם התענינו אז להתישב בקרמפה או בגלוקסטאדט. באוגוסט 1619 השיגו כתב פריבילגיה, אשר אפשרה להם לגור בגלוקסטאדט. (כתב הפריבילגיה מפורט כנספח מס. 3 בסוף המחקר, בעמודים 165-166. על פי ידיעתי הוא עובד והושג על ידי קדמוננו אלברטו דיאניס ושמש דוגמה להסכמים מאוחרים יותר בהמבורג, לונדון ובאמדרן; י.ב.ב.) ניתן להוכיח ישיבת פורטוגזים בעיר משנה זו.

החל מ 1620 התישבו בעיר גם פליטים מהולנד: ארמיניאנים או רמונסטדנטיים (1) *Arminianer oder Remonstranten, Mennoniten-Wiederläufer* (2) מחוז (2) זה היה לאחר הסינודה של דורטרכט (3) *Synode von Dortrecht* בשנת 1619 ובתום הסכם אי-הלוחמה בן 12 השנים בשנת 1621, כאשר נמלטו בני כחוח אלה מהולנד. בשנת 1620 הוכפלה האוכלוסיה לעומת 1619 ב 98%.

אך תקופת ההקמה והבניה הראשונה הסתיימה אחרי מפתחו של קריסטיאן ה-4 בקרב ליתר *Lutter* ב 1626, עת הפכו המחוזות שלזויל והולשטיין לזירת קרבות. (4) העיר הצעירה והמבוצרת עדיין רק חלקית הפכה למרכז הבלימה וההתגוננות לנסיכויות אלה ולמחוז יוטלנד *Jütland* (חצי האי הצפוני יותר) נגד פלישת הרבה מאזרחיה ובעיקר הפורטוגזים נטשו את העיר. צבאות הפספורג.

(1) כתב נוצרית שנוסדה ע"י ארמיניאנוס יעקובוס בהולנד בשנת 1609

(2) כתב נוצרית שנוסדה ע"י מנו. חבריה התנגדו לכל שבועה, ולכן לגיוס צבאי.

(3) סינודה = כינוס דתי-עיוני

(4) צפון-מערבה מגוסלר *Goslar* תוכרעו צבאות שבדיה-דנייה ע"י צבאות הקיסרות

ההמבורגית.

לאחר כריחת־כרית שלום בלובק Lübeck בשנת 1629, החליט קריסטיאן ה' 4 לפתח את העיר כמבצר, מאחר ועמדה היטב נגד מצור צבאוח הקיסרות. גלוקשטאדט נהיתה למרכז הפעילות הדנית במחוזות שלזוויג-הולשטיין ובו-זמנית כושב באילו-גרמני של הפעילות האופרטיבית המלכותית-דנית של המלך כלפי ממלכות גרמניה. מעמד העיר היה מיוחד במינו. היא הופרדה מסמכותו של הממונה המנהלי של שטיינבורג והוכפפה לסמכותו של מושל אשר מושבו בגלוקשט. חפקיד זה הוטל החל מ 1630 על הגראף קריסטיאן מפנץ Graf Christiani. Penz אשר נשא לאשה אחת מבנות המלך ב 1634 ומלא חפקיד השגריר בחצר הקיסרות הגרמנית. "הלאומים הזרים", הפורטוגזים וההולנדים קבלו פריבילגיות מחודשות מקיפות ורחבות-לב יותר מן הקודמות. דבר זה היה מיועד לגרום לשיבתם של הנוסטים ואחם נוספים. כמו-כן חתם קריסטיאן ה' 4 הסכם אשר כלל הנפקת דרכונים ותעודות משא לספרד ולפורטוגל בגלוקשטאדט גופא. בו-זמנית הוטל על כל האניות המפליגות בנהר האלבה בשני הכיוונים מנס מיוחד בעברם ליד גלוקשטאדט, תחילה בניגוד לחוקים, אך לאחר מכן בהסכמת הקיסרות. עד לשנת 1634 השקיע המלך מאות אלפי רייכטאלר Reichstaler בגלוקשט. ההכנסות ממכס השיט באלבה הופנו ברובן לפיתוח העיר ולחשלומי משכורותיהם של הפקידים והחיילים. שיא הבניה הושג בשנת 1640, כאשר החל המלך לפתח שטחי בניה חדשים דרומית מן העיר, במטרה להכפיל את שטחה. בשנת 1643 היתה גלוקשטאדט אחת מן הערים הגדולות ביותר של הממלכה הדנית, עם אוכלוסיה של כמעט 1000 בחי-אב. שלום ברוםטבורן Brömsebro (בדרום-מזרחה של שוודיה; י.ב.ב.) הביא לסיום מדיניות ההתפשטות של קריסטיאן ה' 4 ודניה בסקנדינביה ובצפון גרמניה. מיסדה ומגינה של גלוקשטאדט, קריסטיאן ה' 4 מת בשנת 1648. ליורשו פרידריך ה' 3 Friedrich III חסרו האמצעים להמשך פיתוח העיר. בשטח שתוכנן להמשך בנית העיר הוקמו ביצורים מקוצרים מאוד. מעתה תוכננו חפקידי העיר והצטמצמו למבצר, לחיל המצב ולמוסדות השלטון. רק 200 שנה מאוחר יותר הורחבו שוב גבולות העיר, שנקבעו למעשה ב 1652.

ומוטיבים ליסוד גלוקשטאדט. סקירה

כבר בשנת 1575 תכנן פרידריך ה' 2, מלך דניה, לשפוך סוללות ודייקים מסביב לאזורי הפרא (בגרמנית: *die Wildnisse*) לאורך נהר ה רין Rhin. אך רק בשנת 1613 התיחס בנו קריסטיאן ה' 4 לתכנית זו כאל דבר ממשי, וביחד עם הגראף ארנסט החל ב 1615 בשפיכת הדייקים, תוך כדי מחאתם של אכרי הביצות אשר ניצלו את השטחים הירוקים תמורת דמי חכירה כדאיים להם. בנובמבר 1615 החליט המלך להקציב מן השטח המיושב חלקה בח 75 מורגן להקמת "עיירה". אין לע'ע מסמכים השופכים אור על כוונותיו הכלכליות, האסטרטגיות והסכניות, עד אשר נקבעו העובדות המנהליות. מן ההתכתבות עם ראש המנהלן של הנסיכויות החרזוגיות ב 1616 ניהן להבין, שכבר אז תוכנן

מבצר צבאי. כבר באותו זמן שורטסה תכניה-אב של עיר המבצר על ידי מהנדס ערים הולנדי, בנדיקטוס קומלין *Benedictus Kumbin*, גם אם עד עתה לא נתגלתה התכנית. קיימה תכנית אחרת משנת 1620, שסוכמה בפברואר 1623. גם על פיה תוכננה העיר להיות מבצר צבאי. אך במהרה שינה המלך רעיון זה ובנה עיר מבצר גם למטרות כלכליות-מסחריות. מיקומה של העיר לא האם הכנון אסטרטגי מקיף אף ביחד עם המבצר השכן ערמפה *Krempa*, במרחק של 8 ק"מ. מצבה של גלוקשטאדט מבחינה גיאוגרפית בגבולה של הולשטיין לא מנעה לאתר מכן ^{כיבוש} המחוזות הנסיכותיים על ידי צבאנת האויב, לא בשנים 1626-1628 ולא ב 1645-1645.

אולם גלוקשטאדט לא נוצחה ולא נכבשה בשתי המלחמות, אך לא שמשה כקלף מיקוח צבאי בשיחות השלום מ 1629, ובשיחות 1645 היתה ללא כל חשיבות.

פריצות התקפות מתוך העיר על צבאות האויב גרמו לו אמנם הפסדים כואבים אך אי אפשר היה לכבוש שטחים משמעותיים במרחבים מחוץ לעיר. היותה שקועה בין הביצות, היא היתה אמנם מוגנת מהתקפות חזיהיות, אך גם האויב היה מוגן מפניה מאותן סיבות. לכן נראה כי מתחילה תוכננה גלוקשטאדט כבסיס ימי - צבאי ואופרטיבי על נהר האלבה והים הצפוני ולהתכונן התפשטות מרחיקות לכת יותר. כאלה הפעיל כבר בסוף 1617 נגד סכסוכיה התחתית *Niedersachsen*, כאשר כפה על הבישוף של *Bremen* אה בנו השני פרידריך כנספח *Koadjutor*. כבר ב 1621 הצליח בכך, לאחר שבנו פרידריך כבר היה לנספח של הבישוףיות *Bistum Verden*. היה זה צעד ראשון להשגת מטרות התפשטות של ממלכת דניה לשם סיפוח השטחים בין האלבה לבין ה *Elbe-Wesergebiet*. כנראה היתה זו המטרה והסיבה העקרית בהקמת העיר גלוקשטאדט.

הישוּביו כללו גם תכניות התפשטות להמבורג, כי קריסטיאן ראה גם בהמבורג את "עירו", הגם שהמבורג לא נכנעה לטענות השלטונות שלו כלפיה. היו לו שתי אפשריות להכניע אותה:

ראשית, מניעת תנועת אניות חפשית אליה וממנה, באמצעות צי המלחמה שלו על נהר האלבה התחתית *Unter Elbe*, כאשר בסיסו גלוקשטאדט ישמש נמל יציאה, הספקה ותיקונים הדרושים בצי המלחמה.

שנית, משיכת המסחר הימי לעירו על ידי הקלות מס ממסיות לעומת הנורמה ההמבורגית.

Altona

עוד סיבות היו לו בפיתוח נמל גלוקשטאדט: גם אלטונה, מקום בשערי המבורג, אשר שייך לנסיכות שאוֹנְבוּרְג *Grafshaft Schauenburg*, לחץ אף הוא על משיכת המסחר לאורך נהר האלבה ולים הצפוני. גם בצפון ניסה הנסיך מ גוֹטוֹרֶף *Gottorf Tønning* להשתחפף בסחר הים הצפוני. לשם כך פיתח את העיירה טונינג.

קריסטיאן ה 4 לא היה מוכן לוותר על טובת המסחר הימי לממלכתו ולהשאיר את השדה הזה פרוץ למתחרים אחרים ולהתחשב בזכויותיהם של ערי איגוד ה *Hanse* הוותיקים יותר.

אך אין באפשרות החוקר בן זמננו לגלות, איזה מן הסיבות הכריעה את הכף בסיבת יסוד עיר מבצר ומסחר כגלוקשטאדט באיזור ביצתי, אשר המחשבה לבנות

שם עיר, לא הייתה הגיונית כלל. אך אין ספק שהרעיון הזה מרעיונותיו ותקוותיו האישיות והבלעדיות של איש אתה, קריסטיאן ה 4.

בנין העיר עד 1652--התיחסות למצבה הטופוגרפית.

נראה שלפ החכנון הראשוני היה יעד המלך לבנות מבצר צבאי. המבצר היה מוגן באופן טבעי מדרום ע"י נהר הריין Rhin, במערב ע"י נהר האלבה Elbe ובצפון מערב ע"י אדמות ביצה. רק במזרחה גבלה עיר המבצר עם יבשה. חפלות וחומות הגנו בצד זה על העיר. פתיחת סכרים אפשרה הצפת החפלות ושטחים נרחבים במי הנהרות.

בניית נמל מוגן מסערות ים והצפות מצביע על כך, שהמבצר יועד להיות מתחילה מבצר ימי. הערים הקרובות איטצהו Itzehö וקרמפה Krempa היו מחוברות לאלבה רק בזרועות צדדיות של נהר זה ולא אפשרו גישה של אניות מפרש גדולות אל עיירות אלו.

המבצר החדש תוכנן על פי הידע החדיש ביותר בנושא מבצרים ימיים. גם במקרים של הצפות ים, עקב מיקומה הטופוגרפי הנמוך של העיר, הגנו עליה פרט לדייקים אשר אמנם נפרצו לעיתים, חומותיה הבנויות של העיר.

ב 1625 נפרץ הדייק הדרומי. סערות הים והצפותיו הכריחו את המלך להשקיע בבניית העיר הרבה יותר ממה שתוכנן מראש, והוצאות גבוהות נפלו גם בחלקם של הנהלת העיר ואזרחיה.

האדמה ספוגת המים חוזקה ועוגנה על ידי החדרת עמודי עץ אלון בשורות ישרות, יצירת חלקות רבועות ומלבניות, כעין ארגזים, אשר מולאו בין עמודה העץ באבני סלע בכמויות גדולות. שטחים אלה שמשו יסודות להקמת בתים עליהם ולבניית רחובות. את הסלעים והאבנים הובילו אכרי איטצהו בעגלותיהם, בשכר.

רק דרך אחת, זו אשר הובילה ל איטצהו על תשתית כזו מאבן, הייתה עבירה בימי התורף, בתקופות סערה והצפה והיה זה החיבור היבשתי היחיד מן העיר ואליה.

העיר כביש כזה לכיוון דרום מנע קשר יבשתי קצר ל המבורג. תמיד נאלצו לנסוע קודם ל קרמפה. בנינים ציבוריים, כגון ארמון המלוכה גלוקסבורג Glücksburg אשר נבנה בשנים 1630-1634, וכך בית הסוהר שתוכנן ב 1640, סבלו מיסודות בלתי מספיקים. כך קרה שנאלצו להרוס את הארמון, אשר אורכו היה 70 מטרים, אשר עמד ליד הנמל, כבר בשנת 1710. זאת על אף תיקונים חוזרים ונשנים ונסיונות להוסיף עמודי תמיכה. בתים חד-קומתיים הושתחו על עצי אלון אשר הוחדרו לקרקע ואשר קודקודם נחתך באופן אופקי, כך שיסודות הבתים הקטנים נבנה עליהם.

הביצות והאקלים הרטוב והלא-בריא מנעו רצון התישבות מהרבה בעלי מסחר ומקצוע, אותם ניסו למשוך מהמבורג להנה. על כך ישנם הרבה מסמכים אשר כולם מציינים את המקום כבלתי מתאים למגורי קבע מבהינת הבריאות.

(בעמוד 31 מוזכרים כאלה מן השנים 1652, 1755, 1781, 1789, 1829, 1835. ב 1855 צוין אף כי חסרים מי שתיה בריאים במקום; י.ב.ב.) ואף על פי כן הצהיר

קרינטיאן ה 4 בשנת 1640, כאשר ניסה השליט האבסולוטי להרחיב את העיר דרומה: "אם ההתפתחות תמשך על פי אותו מזל כמו עד עכשיו, אז חפץ "עיר המזל" גלוקסטאדט לכרך אמיתי ו המבורג תשאר עיירה".

לו היה נשאר בתכנית הגיונית היה קובע את חלקה המזרחי יותר של העיר והמבצר כגרעין העקרי, אך נסיונות ההתפשטות מערבה ודרומה גרמו לצרות הוזרות ונשנות, כאשר שוב ושוב נפרצו הדייקים באזורים נמוכים אלה על ידי ההצפות העונתיות. אלה השתזללו כמעט באופן קבוע:

בחורף 1615-1616 קרס הדייק החדש כמעט לכל אורכו. תידושן עלה אז 11.000 מרקים. בשנת 1624-1625 התבקע הדייק המרכזי אשר היה צריך להגן על העיר מהצפות, ונהרסו אז הרבה בתים וגשרים. התעשיות החדשות של הפורטוגזים, אשר הפיחו תקנות רבות לעמיד העיר ניזוקו ביותר. המפעלים לזיקוק סוכר ומלח יצאו מכלל שימוש. העיר נאלצה אז להקציב מחרומות האזרחים כדי לתקן את גשרי העיר. בשנת 1627 הובקע הדייק הצפוני, וכך שוב בשנת 1628. בו-זמנית נשטפו גם כל הסוללות הקדמיות בצד הדרומי.

ב 1650 הוקצב סכום של 20.000 רייכסטלר לעבודה קבלנית של בניה בֶּרְטְהוֹלְבֶּל (*Retzhöwell*) (החלק הדרומי מעבר לנהר הֶרִין, אזור נמוך ביותר; י.ב.ב.).

אך כבר בחורף 1631-1632 נהרס כל מה שנבנה עד אז. ושוב נגרמו לעיר נזקים קשים בחורף 1634. גובה גלי הגאות בחוף תוצות העיר הגיע לקומת איש.

בשנות 1635-1636 הושקעו 70.000 רייכסטלר לבניית הומת לבנים באורך של 170 רוסן בנמל, אשר היתה צריכה לעצור גלי הים.

אך גם בשנים 1643, 1645, 1647, 1648 ו 1651 נרשמו הצפות מעל המצופה. עוד בדורות מאוחרים הרבה יותר, כמו בשנים 1825 ו 1962 הובקעו הדייקים הקדמיים בצד דרום, אשר הגנו על שטחים שיועדו להווה אזורי הצפה מבוקרים.

פעולות הבניה של המלך עד 1626.

המלך ביקר אישית במקום המתוכנן לבנייתה של העיר בפברואר 1614. אז גם החליט על ביצוע תכניתו. תנאי מוקדם לבנייה היה ההכרת ליצור שטח מוקף דייקים באזור הביצתי הסבוך הנקרא "אזורי הפרא" *die Wildnisse* שטח זה באורך של 7 ק"מ וברוחב של 4,5 ק"מ השתרע מסביב לנהרות הצדדיים של ה אלבה, הֶרִין וְה סְפֶלְטֶה *Rhin u. Spelthe*. אכרי הסביבה ניסו שוב ושוב להניע את המלך מרעיונו זה, בנימוקים טופוגרפיים וסביבתיים, הנוגדים תנאים מתאימים להקמת עיר. היה להם אינטרס לשמור לעצמם זכויות הרעיה של בהמוניהם באזור ירוק-עד זה.

תנאי נוסף היה הצורך לבנות שני סכרים על הֶרִין, כדי להגביה את מפלס מימיו כדי לאפשר להזרימם לתעלות ההגנה מסביב לחומות המבצר.

בשנת 1615 הסקיע המלך סך של 54.523 מרק להקמת דייק והסכרים. בדצמבר 1615 הושחתו חלקים גדולים של הדייקים על ידי סערות הים והצפותיו, באביב תוקנו

הנזקים בהשקעה נוספת של 11.000 מרק.
 באפריל נשלחו שני מהנדסים לחכנן המשך הבניה. הגרמני גיאורג גינטר קרול
 או/הולנדי אברהם דה להאי *Georg Günter Kröll oder Abraham de Lahay*
 (בבנין הביצורים הדרומיים הועסק מהנדס צרפתי בשם פֶּשְׁנֶל *Peschell*, אך זאת רק
 בשנת 1648). עד סוף שנת 1619 נבנתה רק עוד תחנה רוח.
 לפי יומני המלך ההלו בכניית הביצורים ב 8.5.1620
 בשפך הריין ל אלבה נחפר הנמל באורך של 50 רוטן *Ruten* במחיר 10.000 מרק.
 200 חיילים גויסו מביין תושבי האזורים השכנים להקים סוללת הגנה בצד
 המזרחי, להבטחת התקפות מצד ההמבורגים וההולנדים מכיוון היבשה. התעלות
 שנחפרו ואשר אדמתן שמשה להרמה. הסוללה הוצפו במי הריין.
 ראש העיר השיג 100 רובים מסוג מוסקטים *Musketen* והתחמושת המתאימה ממחסני
 הצבא בקרמפה.
 ביוני 1620 נחנכה עמדה מבוצרת על סוללה קדמית בתוך נהר ה אלבה. היא הונה
 על הנמל ויכלה גם לירות על אניות ששטות ב אלבה. באותה שנה הוקמה חתנת
 משמר במרכז העיר, בשוק. כן הוחל בבניית/הרושתי להפקת סוכר, בעלות של
 10.000 מרק, אשר הושכר לפורטוגזים (מפעל זה הוסב במלחמת 1626/1627 למאפייה
 מרכזית ולמחסן מזונות) בשנים הבאות התקדמו עבודות הבניה. ב 1622 הסתיימה
 סלילת הרחוב לאורך דייק הריין באורך של 1550 רגל (= כ 300 מ'; י.ב.ב.).
 ומגרשי בניה הולקו למועמדים. ב 1623 חולקו 158 מגרשי בניה בצד המערבי.
 אך באביב 1625 נהרסו חלקים ניכרים של הדייקים לאורך ה אלבה ואף הסוללות
 לצד המזרחי-יבשתי ניזוקו. שוב גויסו תושבי האזור לתיקונים והיו אלה
 פעולות הבניה האחרונות של המלך, לפני התפטרות "מלחמת 30 השנים" עד למהזזות
 שלזביג-הולשטיין.

פעולות הבניה של האזרחים - תמציה

גודלה של העיר נקבע בתחילה ל 75 מורגן. אך ב 1616 נחכרו כבר 88 מורגן
 על ידי 17 תושבים. בשנים הבאות הוקטנו המגרשים לגודל של חצי מורגן לתושב.
 ב 1620 היה השטח המוחקר כבר בגודל של 91 מורגן, שתולק ל 95 מגרשים.
 10 מורגן שמשו שטחים לסוללות ולתעלות. ב 1619 נבנו כבר 92 מבנים. רוב
 הבתים הועמדו על שטח מוגבה מאדמה ויתרה שטחי המגרשים שמשו לגינון
 ולחקלאות. ב 1624 עמדו כבר יותר מ 200 בתים בחלק המזרחי של העיר; בחלקם
 על מגרשים שהוקטנו למחצית ואף לרבע מגודלם הראשוני. המגרשים המוקטנים
 נמכרו על ידי בעליהם הראשונים, או הבתים הנוספים נבנו על ידם והושכרו.
 ב 1621 עמדו בצד המערבי לאורך הנמל, ברחוב הנמל כבר 18 בתים, ובשנת
 1623 40 בתים, כאשר אורך רחוב זה משתרע כבר על 680 מטרים.
 ב 1625 עמדו בכל חלקי העיר שהוכשרו לכך 450 בתים.
 רוב הבתים היו מעץ, ומחירם 300 עד 800 מרק. החל מ 1623 נבנו בתי לבנים
 שמחירם היה 1000 מרק. הבניה היקפה לעיריבת המביבה, כפי ששם הובאו בתי העץ,
 שפורקו שם והוקמו מחדש כאן.

בשנת 1618 נמכרו מעל 100.000 לבנים מחצר הלבנים של ראש העיר *Anken* לבניית הכנסייה. ברור לגמרי, כי פרנסי העיר בעלי התפקידים המרכזיים עשו עסקים רבים ברכוש הציבורי, במיוחד ראש העיר *Anken*, אך גם המזכיר *Gabel* כך היה ראש העיר שותף בעסק המטבעות של הפורטוגזי דיאונזיס. (5) *Dionis* בשנים הראשונות לא הקפידו על סוהר המידות ולא על כללי בניה. רק מ 1623 החלו להקפיד על בניית בתים על פי נורמה עירונית וחל איסור על גידול חזירים בהוך תחומי העיר. אם נמצאו כאלה, תתכו להם את האזניים והחרים אותם. לאס' קבלה ההתישבות צורת עיר.

פעולות הבניה של הנהלת העיר-המציח.

ממעט ההכנסות העירוניות שולמו משכורותיהם של שרהי בתי הספר והכנסייה. (6) ההכנסות מניהול המשפטים ומחצית הכנסות עמדו לרשות הנהלת העיריה ומשרתיה. ההכנסות מהחכרות זכויות השינוט במעברות לערים *Stade* *Freiburg* , ו**המבורג** *Hamburg*, החל משנת 1632 וכן דמי הרישוי למפעלי הבירה ויין שרף שמשו לחילום חובות העיריה מלפני שנת 1627. האזרחים החדשים והחוזרים החל מ 1629 לא חוייבו בחילום חובות קודמים אלה. ב 1620 נבנה בית המגורים הראשון שהיה שייך לעיריה, וראש העיר הלוח לכך 500 מרק וטובע המטבעות הפורטוגזי דיאונזיס הלוח 101 מרק. (5) ב 1625 היו חובות העיריה 10.064 מרק. הם נבעו מבניית העיריה, ומבניית גשרים מעל תעלות הכנסייה והעיר. שנה לפני כן הורה מזכיר העיר לחזק את חזיתות הבתים ליד הנמל ואת הסוללות ב 2000 קלונסאות עץ ולחקן נדקי הסערות בגשרים. בסך הכל לא היו לעיריה הכנסות מספיקות להוצאות הציבוריות הדרושות. עד לשנת 1652 הוציאה העיריה מעט יותר מ 70.000 מרק בלבד, מזה לא יותר מ 15.000 מרק לצרכי בניה. אין להשוות הוצאות העיריה להשקעות המלך! בשנת 1640 בלבד שילם המלך לשני קבלני בניין סך של 180.000 מרק וב 1641 עוד 249.000 מרק לקבלן נוסף.

פעולות הבניה של קריסטיאן ה 4 ובנו פרידריך ה 5. סיכום.

במלחמת 1623/1627 נהרסו 58% של בתי האזרחים על ידי השכנת חיילי המבצר בהם. התושבים ההולנדים לקחו חלק בשנה זו בעבודות הביצורים. הולנד עצמה עמדה אז לצד הדנים במלחמתם נגד סכסוכיה התחתית הקיסרית. בלוקטאדט היה אז המקום היחידי בכל *שולשטיין* ובצפונה, בחצי האי *Jütland*, אשר החזיק מעמד נגד צבאות הקיסרות. בלעדי מבצר זה הייתה הבניה אבודה, כך ציינו יועצי המלך פרידריך ה 5 בשנת 1649. הסכם השלום נחתם ב 1629 ב *Lübeck* והתושבים שנמלטו מן העיר הוזמנו להזור ולקבל בחזרה את בתיהם.

(5) דיאונזיס הוא אלברטו ד., הוא *לכונאל יוזיא*, אביל אבות מטעחת גלוצה *לכונאל*.

(5) אאז החוקרים כותב, כי כבר ב 1611 הוא חרט 20 מרק לבניית כנסייה נכ.

(6) המלך הוילק, ה 5 קבל כשרונה משכורתו הרצונית מן העיריה, ככזה.

חנועת בניה אדירה החלה ב 1630. חשבונות המכס והבניה בלבד מסהכמים ביחד ב 1.2 מיליון רייכסטרלר, חצים מכך לבניה.

בשנת 1635 השקיע המלך סכומים השוים להשקעותיו בשנים 1615-1627. הרבה מחומרי הבניה הובאו בדרך הים באוניות. כך הובאו כ 1.5 מיליון לבני בניה ומעל 8000 טונות של סיד לבניה. כן הובאו מחסן חבואות מפורק על שלוש אניות מדניה.

העבודות כללו שיפוץ הנמל, מערכת התעלות והביצורים; החומות, אשנבי ירי, מגדלים ועמדות תותחיים כמו כן בניית הארמון, מחסני מזונות ונשק, מגורים לחיילי הקבע של המבצר.

שנה לפני כן, ב 1634 נהרסו שוב הדייקים הדרומיים של הנמל. לכן נבנתה עתה חומה בנויה על הסוללה של הנמל באורך של 170 רוקן: *Rufen* ובגובה של 12 רגל. (= כ 3 מטר; י.ב.ב.) כן הורחבו/שטחי הדייקים, תעלות הניקוז והחיבור לתעלות, מחקני הויסות ביניהן.

עקב משכורתם הנמוכה של הפועלים השחורים, אשר קופחו חמידית על ידי הקבלנים החלה בריחה והתמרדות של פועלים. לכן קבעה הוראה מלכותית לשלם לפועלים ישירות מקופת המלך, לא דרך הקבלנים.

בשנת 1636 הוקנו כל נזקי השטפון משנת 1634: בנין מפעל הסוכר והמזון, עמדת השמירה הבנויה על סוללת הנמל, ביתה של אהובת המלך, מחסני המרכבות, המדים והתותחים וכן מגורי החיילים. כן חוקן "בית השעשועים והחגיגות" אשר בגני המלך. למטרה זו יובאו 450.000 לבני בניה ו 4000 טונות של סיד.

בשנת 1638 הושטה אניה מיוחדת לנורבגיה ובחזרה לסיפוק עצי בניה.

בשנת 1639 נבנתה אורוות סוסים חדשה. כן הוחל בבניית מבדוק לבניית אוניות. לשם כך הובאו שני אחים מומחים מן העיר אמדן *Emden*.

בשנת 1640 החליט המלך להכפיל את שטחי העיר באזור הדרומי הקרוי *Rethövel*

בשנת 1641 נבנה בית מרקחת מלכותי, מחסנים למדים, לנשק ולתחמושת וכן מפעל ליציקת תותחים ופעמונים.

בשנת 1642 נבנתה כנסייה ליד הארמון.

בשנת 1643 פרצה מלחמה עם השוודים.

המלך קריסטיאן ה 4 מת ב 28.2.1648.

(החוקר פירט בפרק זה את כל הסכומים שהושקעו בעיר ע"י המלך ומטרותיהם פרט לשנים 33/32 ו 42/41 שלגביהם חסרים מסמכים י.ב.ב.)

לאחר מות המלך ציוה בנו היורש, פרידריך ה 3, להכין דו"ח על ההוצאות המלכותיות. השאלה היתה, האם להמשיך ולהשקיע בפיהוק ההלק הדרומי

לאחר ששטפונות בדצמבר 1647 ובינואר 1648 הרסו כמעט לגמרי כל הנבנה פה. בדצמבר 1648 הוחלט להפקיר שטח זה, לצמצם היקף הביצורים ולהשאיר איזור זה מתוץ להם. מחסן המדים וכל מבנים פרטיים ששרדו שם, פורקו והועמדו מחדש במרכז העיר. המהנדס *facteur* הצרפתי בנה את חגורת הביצורים בצד זה. עת גמר הפרויקט ב 1654, מעבר לצד הדרומי של אגן הנמל, היו הוצאות הבניה

להודש בין 2800 רייכסטלר ב1650 ובין 1000 רייכסטלר בסוף הפרויקט, ב1654. בשנת 53/1652 הסתיימו עבודות העפר באזור *Rathövel* ועד לאמצע המאה ה 19 לא התרחבה העיר מעבר לגבולות דאז. (=200 שנים; י.ג.ב.)

האוכלוסיה עת הקמת העיר ושאלות כלכליות ותחוקתיות. המציה

הושבי העיר מתחלקים לכמה קבוצות.

חלוקה ראשונית מהייבט להבדיל בין התושבים מבתיה החוקה אזרחית-משפטית. בחלוקה אחרת נבדלו בין אזרחי העיר לבין קהילת הארמון והקהיליה הצבאית. לשתי קבוצות נבדלו אלה השתייכו בני שש תת-קבוצות אחניות ודתיות: נוצרים אוונגלים; יהודים פורטוגזים; הולנדים ופריזים רפורמים; רפורמים בני עמים אחרים; גרמנים רפורמים וגרמנים קטולים. לקהילת הארמון והצבא השתייכו משרתי הארמון ופקידיו; היילי צי והיילפ יבשה.

לקהילת הושבי העיר השתייכו אזרחים קבועים ופועלים ועוזרים שלא היו אזרחים קבועים. האחרונים בלבד מהוים 1200 שמות שאוהרו בריטומים.

ב 22.3.1617 התגוררו בישוב החדש רק 25 משפחות. כדי להבטיח קיומו של ישוב ולמשוך מתישבים חדשים, היה צורך בהגנה נגד שטפונות-ים והאלבה, והיה הכרח שידעו כי המלך נחרץ הוא לקיים את העיר בעתיד. כדי לשכנע מועמדים פוטנציאליים כי אמנם לכך מתכוון המלך, היה בבניית דייקים, כנסיות ויצירת הנאי קיום נוספים באזור הביצתי והסבוך הכרח. בכל הסביבה, במרחב של ששה בן 4-7 ק"מ לא התגוררו תושבים כל שהם, בגלל המצב הטופוגרפי והשלכותיו על אפשרות של היים. בשנת 1617 הצטרפו לראשונים עד 50 משפחות, ב 1618 עד 48 משפ', ב 1619 ירד מספרם ל 26. רוב המתישבים באו ממחוזות שלזוויג-הולשטיין, מאזור סטיינבורג *Steinburg*. המנהיגים באו מן העיירה השכנה קרמפה *Krempe*, אשר בהמשך סבלה מהעדפת המושבה הצבאית החדשה גלוקסטאדט, הן תקציבית והן ע"י משיכת אוכלוסיה לשם, בעלי מקצוע ופועלים, ואף על ידי פירוק מבנים קיימים והקמתם מחדש במבצר הצבאי.

ב 1620 גוייסו 200 היילים מן האזור לעבודות הביצורים. פקידים, קבלנים, בנאים ושכירי יום נהרו ל גלוקסטאדט.

ניהן לקבוע כי בשנה זו התישבו בעיר החדשה יותר ויותר יהודים פורטוגזים, אשר קבלו פריבילגיות כבר באוגוסט 1619. ב 1623 הם מנו 29 בתי אב והיוו 8,1% מן האוכלוסיה, מספר אבסולוטי הגבוה ביותר בכל התקופה הנדונה במחקר. באותה שנה החלה התישבותם של הולנדים ופריזים רפורמים, אשר מנו ב 1625 54 בתי אב והיוו 12,9% מן האוכלוסיה.

הברי שתי הקבוצות הזרות האלה, שהיוו כ 20% באוכלוסיה, היו שונים לגמרי מן התושבים הגרמנים. הבדלים אלה היו גם דתיים, גם לשוניים, גם הרבותיים, וגם בתחום המקצועות. ההולנדים והפריזים היו בעקר יורדי-ים, הפורטוגזים לעומתם כוהרים מעבר לימים. היהודים יסדו מפעלי תעשייה ליצוא:

מפעל ליצור סוכר ותוצריו, מטבעה, בינה בד ליצירת שמן, תעשיית עוררוח ותעשיית סבון. כן רכשו מפעל ליצור מלה בשנת 1624 מאחד הקלריניסטים. (7)
 הפורטוגזים וההולנדים לא לקחו חלק בעסקים שנוצרו עקב בנין העיר, אלא חמכו בצמיחה הכלכלית ביזמותיהם הפרטיות.
 בשנת 1620 כמעט והוכפל מספר הבתים בעיר (תוספת של 90%) ומספר בתי האב (תוספת של 98%).

אין להכיר במתחים ומריבות מיוחדים/ות בין הפורטוגזים, ההולנדים והאורנגלים. 75% מן הפורטוגזים היו סוחרים וביחד עם חברי הנהלת העיריה, שהיו אורנגלים כולם, היו את הקבוצה האקטיבית יותר של אוכלוסיית העיר הנבנית שלפני המלחמה.

כמו הפורטוגזים, שהיו קבוצה קטנה יחסית, סגורה וייחודית, כך היו ההולנדים יחודיים בתחום המקצועי ודומיננטים בספנות. 50% מהם היו יורדי-ים בפועל. שתי קבוצות אלה, הזרות לרוב האוכלוסייה, היו במעמד סוציאלי גבוה יחסית, לאחר אנשי הממשל המובילים.

הקהילה האורנגלית הייתה מורכבת בחלקה הגדול מפועלי בנין, פועלים בלתי מקצועיים, עגלונים ומשיטי רפסודות וסירות משא. חלק אחר היו חייטים, נפחים, נגרים, זוגים, יוצרי חביות, סנדלרים, אופים וכדורים. אך רק בשנת 1624 הורשו להתאגד באיגודים מקצועיים, בניגוד למקובל במשטר המלכותי הדני. כן יסדו בשנת זו איגוד כבאים.

בשנים הראשונות האלה הייתה רמת הפגיעה גבוהה במיוחד באוכלוסייה זו. בשנת 1622 נשרפו 6 נשים כמכשפות; בוצעו 15 מעשי רצח, והועמדו 165 איש ואשה למשפט במשך שנתיים.

התגבשות הקהילה ערכה תחילה עקב החפשנות המלחמה לשלזינג-הולשטיין בשנת 1626, המצור על העיר ב 27/28 ומגפת הדבר ב 1628.

חשיות הפורטוגזים שהפתחו בתחילה כאשר מנבאים להן עתיד ורוד, החמוטטו כליל. אף אחת מהן לא הוקמה מחדש לאחר המלחמה. מפעל הסוכר הוסב במלחמה למאפייה מרכזית ומחסן מזון. מפעל הסבון עמד ללא כל שימוש עוד בשנת 1633. רק ב 1639 הופעל מחדש המפעל לעוררוח, הפעם על ידי איגוד הסנדלרים. רק ב 1640 הופעלה המטבעה מחדש כנראה, ומפעל ליצירת לבנים הופעל רק בשנים 1641 עד 1643 על ידי תושבים גרמנים.

ראש העיר אנקן *Anken* והמזכיר גבל *Gabel* מתו בדבר ב 1628. בשנה זו נשאר בעיר רק 269 אזרחים. ניהול העיר הוטלה על מפקד המבצר. מעתה היו ענפי הפרנסה של האזרחים ענפי אספקה ל 4000 חיילי המבצר, בקרוב. (8)

(7) במקור הגרמני: *Manufakturen: eine Zuckerbäckerei, eine Münze, eine Ölmühle, eine Gerberei, eine Seifensiederei, eine Salzsiederei.*

(8) ראובן הנריקס נקבר כאשר על מצבתו סמל מקצועו "חורש ודבוח", ועל

מצבה בנו מדדכי בר ראובן אותו סמל בתוספת כינוי המשפחתי שאבלי =

SÄBLEI דהיינו מפעל לתרבות. (ראובן הוא בר יחיאל בכתב המצבה!)

כל אזרח שידע לאפות, להכין בירה, עבד בשביל מחסן המזון המרכזי.
הכנסותיהם של אזרחי העיר בשנת 1627 בלבד הסתכמו ב 196.81? רייכסטר
בעבור אספקת מזון, תחמושה, הרבילתה ומשכורות.
בשנת 1628 הצילה הצפת ים את העיר מן המצור. מחנות הצבאות הקיסריים הוצפו
והם נאלצו לסגת.
בינואר 1629, זמן קצר לאחר תחילת שיתות השלום ב לובק *Lübeck*, הופץ כרוז בו
נחבקשו כל תושבי העיר שעזבוה בעת הצרות, להזורר העירה כדי לקבל בהזרה את
נכסיהם דלא ניידים, ולתקנם. המפקד הצבאי, הקומננדנט *Marquart Rantzau* הפיץ
את הכרוז, על אף שידע שעדיין היו תפוסים רוב בתי האזרחים על ידי כ 3000
היילים. ב 6.12.1629 הכריז המלך בשמו על פריבילגיות לכל השבים העירה,
... מכל הלאומים להתישב, להתפרנס מכל מקצוע שירצו ולהיות משוחררים מחובות
אזרחיות מכל סוג במשך 25 שנים. שחרור זה כלל חובות העירה מלפני המלחמה,
מסים עירוניים, אכסון היילים בבתי פרטיים, ועבודות הפרטה הקרה בתעלות
ההגנה בחורף. הפריבילגיות הודפסו ב 10.12.1629 והולקו לא רק בהמבורג אלא
גם בהולנד.
הפורטוגזים קבלו פריבילגיות מקיפדה ב 19.6.1630, וההולנדים ב 17.10.1631,
ניתן לראות את כל הפריבילגיות שהוצעו ליהודים עד 1695, פרט לאלה מ 1619,
בספדיה של הגמנסיון בבה"ס דטלפסן *Detleffsen* בהיקף הכולל מס. 40 Jd (9)
בפריבילגיות הראשונות לפורטוגזים מ 5.8.1619 חויבו הסוחרים הפורטוגזים
טס שנהי של 10 רייכסטר; המחרטים והסוכנים ובעלי המקצוע חויבו ב 5 רייכס-
טר לממשל האזורי ב טטינבורג.
ב 1630/1631 היו במצור עוד כ 1000 היילי קבע; ב 1632/1633 אפילו 1500.
בשנהיים הבאות נכנו מגורי היילים מיוחדים בשני רחובות קרוב לביצורים,
אך ההיילים לא אהבו את אלה. בזמן המלחמה פירק הצבא בהים רבים והשתמש
בהומרים לחיזוק הביצורים ועמדות הירי.
ההולנדים היו ב 1632 14,6% מן האוכלוסייה עם 70 בתי אב. אך מן הפורטוגזים
חדרו רק מעט מהם לגלוקסאדט לאחר 1630.
ב 1630 היו רק 10 משפחות פורטוגזיות בעיר. ב 1636 12 משפחות.
באוקטובר 1630 נחתם ב ויסמר *Wismar* הסכם מסחרי בין ממלכת דניה לבין ספרד
אשר כלל הוצאת דרכונים למשאות מסחר אשר יוששו לספרד ולפורטוגל, בגלוקסאדט.
להבליחת ההסכם הזה ידם במיוחד הסווד וטובע המטבעות הפורטוגזי דיאוניק,
כי בעיקר הפורטוגזים היו מעוניינים בכך.
כבר ב 6.6.1630 השיגו " דיאוניק וטורפיו" פריבילגיה למסחר במלה ובדים עם
ספרד ועם גליציה. אך נראה כי המסחר עם פורטוגל לא תרם אז באופן משמעותי
לפיתוחה מחדש של גלוקסאדט.

(9) פירוט הפריבילגיות הראשונות בסוף מחקרו של קוהן, ואצף תרגומן וכנסתה.

(10) נראה בעליל, כי אלברטו דיאוניק היה גם עתה בין אזרחי העיר הנאמנים.

הדרכונים למסעות מסחר לספרד ולפורטוגל שרתו בעיקר את ההולנדים, אשר קבלו כך הגנה מסוימת מפני שוד ימי ספרדי לפני דונקירכן *Dünkirchen*. יותר ויותר הולנדים ופריזים התישבו בגלוקסטאדט החל מ 1636, בעת שהתגברו פעולות שוד אלה; זאת לשם קבלת הגנה דנית בעבורם לפני דונקירכן. ב 1638 אף יסדו חברת ספנות מיוחדת למטרה זו. על אף זאת נשדדו עוד הרבה אניות הולנדיות טענות הספרדים, על כי הם ההולנדים גרמו להתמרדות נגד הכתר הספרדי, גם אם הם גרים עתה בגלוקסטאדט וגם אם הם מצוידים בדרכונים דניים. (11)

רק מ 1645 כוּטל שוד היס, הליגלי ומאז יכלו לשוט בבטחון גם מהולנד עצמה לספרד. מכאן ההסבר לירידה ממשית של הפלגות של ספנים מגלוקסטאדט. בשנת 1643 עוד הושטו 4800 לְטָט *Last* של סחורות באוניות תחת דגל גלוקסטאדט בשנת 1648 רק עוד 800 לסט.

מאמֶן שייטו הרבה בני אמֶן *Emden*, מוטוים כדנים מגלוקסטאדט דרך מיצרי ה־טוֹנֶד (ליס הבלטי; י.ב.ב.) באותן השנים. אך משנת 1647 לא נרשמה הוצאת דרכונים, אפילו רק אחת, לספנים מ אמֶן. מכאן שהרבה מן הספנים ההולנדים והפריזים (אלה רובם מאמֶן; י.ב.ב.) החאזרו בגלוקסטאדט רק למראית עין, כדי לזכות בדרכונים הנייטרליים. הם התחייבו אמנם לגור בגלוקסטאדט, אך לא עמדו בכך תמיד. המועצה העירונית ונציגיה ההולנדים שלה השגיחו אמנם על ביצוע המגורים, ואף על הצטיידות האוניות המפליגות מנמלה בכמות מזון מספק, שלא יאזל ויוכלו לחזור לנמל האם בגמר ההפלגה. הספנים נקשרו בערבים אישיים מחוץ אזרחי העיר, ובכל זאת עזבו מהם בחשאי והערבים נאלצו לשאת בעונשים כבדים. לכך דרשו הערבים ערבות עצמית גבוהה מאת הספנים. הם אף נדרשו להשקיע או להביא רכוש רב ככל הדרוש, כדי להבטיח שובם לעיר.

האומה הפורטוגזית והאומה ההולנדית היו בעלי מעמד מיוחד עקב מצבם הכלכלי המיוחד ועוד זכו בפריבילגיות יחודיות בעניינים דתיים, אזרחיים ומסחריים. היו להם שופטים משלהם ונציגים במועצת העיר, שנבחרו על ידי קהלם. השופטים היו מוסמכים לשפוט בנושאים כספיים עד 150 רייכסטר. סכומים גבוהים יותר היו בסמכות בית המשפט הכללי בלבד.

בענייני צוואות, ירושות, נישואים וכדומה היו אוטונומיים. במועצה העירונית שוחפו חמיד שני נציגים הולנדיים, שני פורטוגזיים וארבעה אורנגליים. החל מ 1640 היו גם כמה ספרדים קטוליים בעיר, אך ללא זכויות אוטונומיות.

גם לחיילים ולפקידי הארמון והמבצר היה מצב אזרחי יחודי. חלקם הגדול לא שילם מסים עירוניים, דבר שגרם למתחים ביניהם לבין חושבי העיר מחויבי המס. האזרחים נאלצו עוד לשכֵן בבתיהם לפעמים עד 10 חיילים בעת מצור או מלחמה.

ב 1644 היה על הפורטוגזים לשכֵן 64 חיילים, אך יכלו לפדוה חובט זה המורה 8 רייכסטר לשבוע.

(11) באין ברצוני לסייג ממקורות אחרים, כי פאול דיריכסון—משה אבנצור,

גיסו ושוחפו של אלברט דיאונים היה בנוֹרֶן וְאֶמֶן ב 1628,

ויצחק הנריקסויעקב הנריקס גרו וסחרו באמֶן ב 1633 ובודאי לפני כן.

15% מראשי בתי האב בעיר היו קצינים וסמלים אשר שרתו קבע ובחרו להשאר בעיר לאחר גמר שרותם הצבאי.

במיוחד בעשור הראשון של הקמת העיר היוו היזמים-הסוחרים הפורטוגזים והאורנגלים מיעוט באוכלוסיה הפועלים, הספנים, העגלונים ובעלי האכסניות ובתי המרזח, אשר גרו בבהי עץ כשוטים יחסית וניסו להתבסס כאזרחים בכל מאונם.

חברי מועצה העיר היו החל מ 1629 בדרגה נמוכה לעומת הפקידות הגבוהה בעיר כמו המזכיר, המוכס מנהל מחלקת הבניה וכמה מן הקבלנים הגדולים. בעצם היו באותה תקופה והלאה שני מעמדות: האמידים והפועלים. הקבוצה החברתית העילית היחה קשורה ותלויה באינטרסים משותפים אל המלוכה. הם שלטו על העיסקות ועל הבספים הרבים שזרמו לעיר מקופת המלך. פקידים גבוהים אלה וכן הקבלנים, הקצינים והסוחרים היו נציגי תקופת הפריחה של גלוקסטאדט, שהחלה ב 1630 ונסתיימה ב 1645. החל מ 1645 נעלמו הסיבות המדורכנות והמבססות הכלכלת העיר; על ידי ביטול המכס שהוטל על השיט באלבה בעזיבת הנציג הספרדי והספנים התולנדיים, סיום פיתוח העיר והקטנת תיל המצב עד לשליש בלבד מגודלו הקודם. כבר ב 1644 התלוונה המועצה העירונית על עזיבת העיר ע"ל 100 אזרחים, על תזונה לקויה עקב פרנסה מועטה. העיר היחה במצב של התדרדרות. כל הפקידים ירדו מגדולתם, איבדו את נכסיהם ומתו.

גם נכסי המלך איבדו את ערכם הכספי עד לפחות מחצי ערכם הריאלי. תקוות המלך כי העיר תהיה לכרך והמבורג לעיירה לא התגשמו. (12)

יורשו, פרידריך ה 3 ויתר על השקעות הוספות. החל מ 1650 היחה גלוקסטאדט לעיירה מתוזזת הגם שערכה האסטרטגי המקומי נשמר. (13)

ב 1649 חל שינוי דרסטי בניהול העיר: מפקדה הצבאי החדש והקנצלר החדש של משרדי השלטון ביטלו לחלוטין את רוחב הלב הפיננסי שהיה נהוג עד כה, ודרשו ניהול כלכלה הספונתית בכספי הציבור והפעילו חוקים צבאיים וכלכליים קפדניים. פיתוח דרום העיר נעצר. בנינים ציבוריים שם פורקו. ב 1651 נעצרו קבלנים מקצועיים בגלל בזבוז כספי המלוכה. גם גני הארמון אשר מחוץ לחומות המבצר נהרסו בנימוק שהם מפריעים לקוי ההגנה.

בני אוכלוסיה חסרי תועלת וחסרי אזרחות גורשו, ועל חלקם שהושארו הוטל מעקב קפדני שכלל עופר לילה על מגוריהם ופיקוח על מעשיהם. עונשים כבדים הוטלו על אזרחים שהתראשו בתפקידם להמיס קרת מי התעלות והמשמר האזרחי בוטל. מעתה הוטלו תפקידים מסוג זה על היילי המשמר של המבצר שסיירו לאורך ביצורי העיר ברחובות הגובלים אתם.

(12) ממקור אחד ידוע לי, כי אלברט דיאונזיס איבד כותנו והשפעתו כבר ב 1640

ומת ב 1644 או 1645 ממורמר וערידי. ניתוח מצב העיר אז, מבחיר הסיבות. אך ערידי הוא לא מת. בנו דאובן בר יחיאל הנריקס לא זוהה כבנו.

(13) משנה זו היבורו החינוכי-לימודי "סמחת פורים בעיר הבצורה ומהוללה גלוקסטאט" של דאובן בר יחיאל.

הדרדרות גלוקסטאדט ניתנת להמחשה במספר המשפחות בה: ב 1644 היו אלה 960 משפחות, ב 1652 רק עוד 655 משפחות. רוב המשפחות עתה היו חדשות בעיר ומן הוחיקות נשארו מעטות בלבד. במשך 200 שנה לא השתנה יותר היקף העיר, החל מ 1652. (השמטתי הרבה פרטים מספריים, שאינם מוסיפים לענייננו)

החלשות ועזיבה השינויים באוכלוסייה. חמצית הנוגעת לפורטוגזים בעקר.

רכישת אזרחות העיר: הרישומים בספר ההתאזרחות אינם שלמים, אך הם המקור העקרי לסיכומים.

ב 1640 מנה מספר האזרחים הרשומים 700 ראשי משפחות.

עד 1652 מעטים הילודים לידי העיר, אשר המשיכו כבוגרים להשאר אזרחי העיר. רוב האזרחים היו מהגרים.

הרישום ב"ספר האזרחים" הוחל רק ב 1620.3.2. כל המתפרנס בעיר, גם אם אינו בעל רכוש לא נייד היה צריך להרשם.

היהודים לא נרשמו בו עד 1629, בהיותם משלמי דמי חסות לקופת מחוז שטיינבורג חברי קהילת הארמון והמבצר לא נרשמו בו.

עד 1652 רשומים בו 1290 נפש, בעלי אזרחות ועוד 159 בעלי דרכוני מסחר בדרכי הים.

החל מ 1630 לא שלמו היהודים דמי חסות ונרשמו כאזרחים לכל דבר. הם התיצבו לפני המושל כמו כולם, מסרו שם, ארץ מוצא ומקצוע וקבלו אישור אזרחות.

אך רק אישור אחד כזה נמצא, של דיאגו קרלוס, מ 1637.5.25. נראה שלא היה נוח להם להיות רשומים מפחד ורדיפות. בהקשר לכך יש להבין את שמותיהם

המשוונים והכפולים של היהודים הפורטוגזים: לפעמים נהגו כך כדי להטעות את העוקבים אחריהם ובעיקר את בלשי האינקוויזיציה שהיו לפעמים משורויהם הם. זאת כדי שלא ידעו לקשור ביניהם לבין קרוביהם שנשארו בנפרד או בפורטוגל ולודע להם. (14)

לעומתם היו ההולנדים והפריזים מעונינים להיות רשומים רשמית ולהיות כך מוגנים נגד התנכלות הציים הספרדים במיצר דונקירכך ודונקרק *Dunkirk/Dünkirchen* ולשוד הימים שלהם, וכדי להיות בחסות הדיפלומטית הדנית והשגריר הספרדי בגלוקסטאדט.

בסיכום המחקר רשומים 2044 שנשבעו שבועת אזרחות. (כלי האלמנות והמוזכרים לעיל) נראה ששנה הרישום האזרחי אינה הופפת חמיד את בא האדם לגלוקסטאדט.

67,6% בשנה הראשונה; 11,7% בשנה השניה; 5,3% בשלישית; 2,9% ברביעית; 2,5% בשישית; 1,4% בשביעית; 1,5% בשמינית; 1% בהשיעית ויש מן העשירית. (15)

מקצועות: החוקר מדגיש, כי הרבה אזרחים ובעקר בעלי העמדות הגבוהות,

רשומים כבעלי עיסוק כפול, אף משולש. (16)

(14) וראובן הנריקס לא ידוע לאף חוקר בשמו העברי ראובן בר יחיאל. הוא לא

מזוהה כבנו של אלברט דיאונים-שמואל יחיאל. הלשנה פגעה קשה בהם ב 1644. *המלך המלכו בדמוס תבא.*

ראש העיר, המזכיר, הממונה על הכניה ניצלו מעמדם לקבל הכנסות מריכוז קבלני של העבודות הציבוריות ששולמו מקופת המלך.

אזרחים בעלי אגרות שוחררו בד"כ ממסים עירוניים ומחובת אכסון חיילים. (17)

בעלי בתים ודיירי משנה: במלחמה 1627/1628 נהרסו כ 200 בתים.

יש פער בין מספר בעלי בתים מכין הפורטוגזים לבין מספר המשפחות ממוצא זה. בשנת 1623 היו בעיר 29 משפחות פורטוגזיות; ב 1628 רק 5 משפחות; בשנת 1642 שוב 20 משפחות ובשנת 1652, 27 משפחות.

בשנת 1625 היו ל 19 פורטוגזים 40 בתים (ע"פ זה היו 10 משפ' דיירי משנה) בשנת 1652 היו ל 27 משפחות רק 12 בתים.

בשנים 1650-1652 גדל מספר בתי האב הפורטוגזים ב 35%, אך בעלי הבית מכיניהם פתח באותה תקופה ב 25%. מכאן ניתן ללמוד, כי חשיבותם הכלכלית שלהם לעיר גלוקסטאדט הייתה בירידה משמעותית בין התקופה הראשונה (1620-1625) לבין סוף התקופה הנחקרת.

מוצא האוכלוסייה ומעמד אזרחי: ניתן לאחר מוצא הגברים רק ב 645 מבין 1449.

הדבר קל יחסית אצל ההולנדים והפריזים והפורטוגזים. האחרונים נכרים בד"כ בשמותיהם. אך אלה נרשמו רק משנת 1649. (18)

לכן הסיכום של ממוצע של 4,2% פורטוגזים באוכלוסייה הכללית אינו מוחלט. (החוקר מפרט מספר בתי האב בכל אחת מן השנים 1619 עד 1652 ועד בכלל,

אך לא אכלול רשימה זו בחמצית זו. המעוניין יעיין בעמוד 100 במחקר; י.ב.ב.)

אין חשיבות לכך, אם יהודי ספרדי היגר ישירות מפורטוגל, או בא מאמסטרדם

או מהמבורג לגלוקסטאדט. כולם השתייכו ל "אומה הפורטוגזית".

ליהודים אשכנזים-גרמנים לא הורשה להתגורר בעיר כבר מ 1619.

לחברי הלאום הפורטוגזי וההולנדי היו העדפות במעמדם, בפריבילגיות 1631/30.

הגם שהיו משוחררים תיאורטית ממיסוי, מהלנת חיילים, משמירה אזרחית ומכיסוי

החובות מלפני המלחמה, לא הצליחו תמיד לשמור על כל זכויותיהם, באין להם

תמיד נציגות במועצה העירונית. לפריבילגיות היה ערך רב יותר בעקר בנושא

הדת והתרבות.

מבין הפורטוגזים וההולנדים היו כאלה שהשתייכו לקהילת הארמון והמבצר.

(19)

(15) ראובן הנריקס קיבל אזרחות ב 27.7.1646 כסוחר. המקור א.קסוטו, ע.27.

(16) ראובן הנריקס היה רשום כסוחר, מורה מוסמך, שמש, בקהילה היה גם בלן ושוחט.

(17) יהושע בר משה הנריקס רשום כבעל אגיה וספן, נפדו יצחק ח"יז ג"ש.

רשום כרב חובלה של האגיה כוכב הצפון. "Der Nordstern".

(18) קשה לתוקר עם פורטוגזים מוסוים בשמות מקומיים: פאול דיריקסן=משה

אבנצור=פאולו דה מילנו; ראובן הינריקס=הנריקס=בר יחיאל. אלברט דג'יס

=דיאונ'ט=שמואל יחיאל; אחיו הרופא קורנליהט ינסן=החכם בנימין מוספיה.

(19) אני מניח, כי יתכן שמשפחת פאבלי, כחרשי חרבות, היו בחסות חיל המצב. י.ב.ב.

הגיל השמוצע של קבלת האזרחות: ניתן לקבוע גיל ממוצע רק לגבי 14% מאזרחי העיר והוא 35 שנה. (20)

הגם שהסיכומים הסטטיסטיים של המחקר לוקים בחסר, ניתן לקבוע בודאות כי הצלחנו לסכם באופן מוחלט ענינן של שתי אוכלוסיות מענינות במיוחד: הפורטוגזים וההולנדים.

הגירה לעיר ועזיבתה: שינויים באוכלוסית העיר.

5% מן האוכלוסיה נפטרה ממגיפת הדבר בשנות 1627/1628.

- במשך כל התקופה הנדונה (1616-1652) הייתה תחלופה רבה באוכלוסית העיר. - בשנת 1643 גרו בעיר 53 סוחרים בין-יבשתיים, בשנת 1652 רק עוד 6 סוחרים. - באותן שנים קטן ביחס דומה היקף משאות אניות המפרשים הגדולות, מ-4800 לסט 800 לסט.

- לעומת זאת גדל מספר הסוחרים המקומיים מ 30 ב 1646 ל 40 בשנת 1652. אך בשנים 1652-1653 עזבו 33 מהם את העיר, מהם כאלה שגרו בה כבר 20 שנה. רוב הסוחרים שבאו לעיר אחרי 1645 היו פורטוגזים, אך גלוקסטאדט שמשה להם רק חנות מעבר להמבורג או לאמסטרדם.

- המצב הכלכלי הורע מ 1644 ומועצה העיר הציעה לממשל המלכותי תכניות לשיפור הכלכלה, כגון: חוק המכרית את הסוחרים של החברה האיטלנדית לאחסן סחורותיהם בנמל העיר.

חוק לדייגי האלבה להשתמש בנמל גלוקסטאדט כחובה. לשפר את נמל קרמפה ואת הכביש היבשתי לשם. לסלול דרך יבשתיית לאלמסהורן Elmsborn לבטל את הביקורת הצבאית על המסחר החופשי. להקים מחסנים למסחר התבואות והעץ. לפתח את המסחר מן הנמל לאפריקה. לפתח את ציד הלוייתנים מגלוקסטאדט.

להלן השוואה לאוכלוסיה הפורטוגזית-יהודית בשנים 1625/1628/שנות ה-30 1652

1652	1643/1630	1628	1625	
27	20	5	19	ראשי משפחה:
21	15	3	12	מהם סוחרים:

- בפרק הבא, המיוחד ליהודים הפורטוגזים עד שנת 1652, ננסה לפתור את השאלה מדוע הגרו לגלוקסטאדט, החל מ 1645 מספרים ניכרים מהם, בניגוד ליתר האוכלוסיות, במיוחד ההולנדים ובעלי מקצועות הכנין מן הגרמנים. (21)

(20) אני מעריך כי ראובן הנריקט נולד בערך ב 1607 בהמבורג. הוריו נשאו

בפועל ב 1606 בהמבורג, אחרי נישואין דרך שליה קודם לכן, מליסבון.

(21) כפי שהערתי התקבל ראובן הנריקט כאזרח גלוקסטאדט ב 1646. יתכן ולא

שהה קודם בעיר. אמו נקברה ב 1632 באלטונה. כנראה למד בהמבורג יהדותו.

יהודים הפורטוגזים בגלוקסטאדט עד 1652. הרגום רוב הפרק.

ההוקר מתאר חלקם של הפורטוגזים בפיתוח העיר בפרק מיוחד זה, בהתייחסו לנושא זה "כי הוא מענין מעבר לנושא הלוקלי של העיר" *Hieronimus Saycke*.
 .. כבר בקרוניקות של פטר הופה *Peter Hobe* ב 1680 ושל הירוננימוס זאוקה *Hieronimus Saycke* ב 1720 הובלטה השיבותם של הפורטוגזים לתקופת היסוד של גלוקסטאדט.
 גם נ.ב. פלק *N.B. Falck* מחיחס אליהם בפרסומיו ב 1832 בהקשר לנסיבות שלזויג ויהולשטיין.

ב 1902 מפרסם מקס גרונולד "קברות הפורטוגזים על אדמת גרמניה" ובו קטע על הפורטוגזים בגלוקסטאדט.

ב 1906 משתמש ד. ויטלפון בחיבורו "התפתחותה העירונית של גלוקסטאדט" בארכיונים השונים באלטונה, המבורג, קופנהוגן והארכיון האזורי בשלזויג. במחקר הדני עוסקים בעקר בהסטוריה של הטבעת המטבעות, ותיארוך הרשיון של טובע המטבעות הפורטוגזי דיאונים.

א. קופטון, בראשית שנות ה 30 משתמש בעקר במקורות מהמבורג ואלטונה, אך גם בספר האזרחים של גלוקסטאדט.

ה, קלנבנץ *H. Kellenbenz*, במחקרו המקיף "ספרדים לאורך האלפיה התחתית וחיבותם הכלכלית והפוליטית משלהי המאה ה 16 ועד לראשית המאה ה 18" השתמש בחומר מארכיונים רבים באירופה. אך נשארו שאלות ללא מענה, אשר ימצאו חסובה בניצול מדוקדק של הרישומים המקומיים והאזוריים. בצד הנציגים הבולטים ניתן עתה להכליל גם חברי קבוצה זו שלא הוזכרו עד עתה:

... בדצמבר 1618 התקשרו יהודים פורטוגזיים עם ראש מחוזות שלזויג-יהולשטיין מטעם הממלכה הדנית, גרט רנצאו *Gert Rantzau* ב 17 בדצמבר ש.ז. כחכ רנצאו למלך קריסטיאן ה 4 "כי בימים אלה הופיע אצלו סוחר פורטוגזי ונתן לו להבין כי כמה מהם, אשר גרים כעת בהמבורג ואשר מפעילים משם את מסחרם עם ליטבון בסוכר, עץ ברזיליאני וסחורות אחרות, שהם מעוניינים להתישב במקומות אחרים ולהעביר לשם מסחרם זה, עם המטרה שבחסות המלך יוכלו להנות מהגנתו יותר מאשר בהמבורג, שלא יסדרו סחורותיהם בדרכי היס... ולכן אם המלך יאשר להם לבנות בית כנסת בקרמפה או בגלוקסטאדט, לא תהיה להם התנגדות להתישב במקומות אלה ולעסוק שם בפעילותם". הסוחר הפורטוגזי הציע למנהל המחוזות פרויקט להקמת מטבעה: "אם המלך יתן להם פריבילגיה לכך, ישחמשו בכסף ספרדי אותו הם רוכשים בכמויות גדולות עקב מסחרם עם ספרד, יתיכזו אוהו למטבעות *Dünne* וימכרו אותם לפולין ולדנציג. הם מוכנים לשלם לקופת המלך 2000 ר.ט. (=ריכסטלר; י.ב.ב.) כל שנה ולהחזיק בשכר מפקח מטעם המלך, אשר ישגית על טיב המטבעות". בסיכום מבקש הפורטוגזי "לשמור ענין זה לעת עתה בסוד, כדי שלא יתשרו בהם ההמבורגים וימנעו מהם פעילותם ופרנסתם".

סוחר פורטוגזי הוא באופן ודאי אלברט דיאונים, אשר הפעיל מטבעה מאז 1617 בנסיכות השאונבורגית באלטונה. ב 22 לדצמבר 1618 הודיע מזכיר פיןהברג *Pinneberg* לגראף שלו, כי דיאונים נסע לזמן מה למנהל המחוז וחזר אחמול.

הטראנבורג'י שיער, כי כוונתו של דיאונ'יס לשכור מטבעה מלכותית בון נדן קב. (Wandsbeck) היא היום שכונה בהמבורג, בעבר עיירה נפרדת כמו אַלְטוֹנָה; י.ב.ב.) לאמיתו של דבר דן על מיקום מטבעה חדשה בקרמפה אקגלוקשטאדט. נתן להבין ממכתבו של נוצאר אל המלך שהיזמה באה מן הפורשגזיס.

דיוני המשא והמתן אותו ניהל דיאונ'יס תוך הוצאות גדולות, במאמצים מרובים תוך כדי נסיקות חוזרות ונשנות עם הממשלה הדנית נסתיימו ביולי 1619 הכי מאוחר. גלוקשטאדט ולא קרמפה נקבעה למיקום המטבעה, לאחר שנוסדה ב 1616 והוכרזה כעיר, וכמקום התישבות לפורטוגזיס. ב 7 ביולי 1619 קבל דיאונ'יס פריבילגיה לטביעת מטבעות. כמשגיחו נקבע, כבר באוגוסט 1619 צורף הזהב היינריך שולטש Heinrich Schulte מקרמפה, אשר קנה בית בגלוקשטאדט בזמן הזה. במשך השנים 1620-1629 נהיה זה קודם חבר מועצת העיר, סגן ראש העיר ולבסוף ראש העיר. לא ב 1618 התהיל דיאונ'יס בהפעלת המטבעה, כדעת כמה חוקרים, אלא רק לקראת 1619 נוספה התגורר מדי פעם בגלוקשטאדט, אך הכין את הדרוש.

ב 9 באוקטובר 1619 הבטיח במכתב לקריטיסיאן ה 4, "כי בקרוב ישתקע עם כל בני ביתו בגלוקשטאדט. לא ברור אם כבר ב 1619 יצר דיאונ'יס מטבעות, אך ב 24 בפברואר 1620 התלונן כבר קריטיסיאן ה 4 על סיבן הירוד של המטבעות בערך של 4 שילינג. ב 19 באפריל 1620 קבל דיאונ'יס רשיון מחודש לחקופה של ששה חודשים, וזה הוארך ב 19 ביוני לשלוש שנים נוספות.

דיאונ'יס שכר בית ממזכיר העיר 1617, בפנינת פכר המרכז לצד תעלת השיוט הכרויה Fleth. עד אמצע המאה ה 18 קראו לרחוב הזה רחוב המטבעה.

"בית המטבעה אשר שכור עתה על ידי ס. אַלְבֶּרְטִי דִיאוֹנִיָּי S. Alberty Dioniy נקנה בראשית 1621 על ידי גיסו ושותפו לעסקים פאול דיריכסן Paul Dirichsen (22) אשר היה עליו, כך כתוב בהסכם המכירה, להשתנות עם דיאונ'יס על השימוש בו כמטבעה. דיאונ'יס, דיריכסן ופורטוגזיס אחרים בקשו לקבל מגרשי בניה ליד המטבעה בכיכר לאורך הפלאט, ברחוב המטבעה והרחוב המקביל לו, שנקרא לאחר מכן "רחוב הפורטוגזים". המטבעה הייתה אם כן הגרעין של התישבות הפורטוגזים. (כנספת אצף מפת העיר עם ציון רחובות אלה; י.ב.ב.)

דיאונ'יס הפעיל את המטבעה עד 1625 לפחות. אך כבר ב 1622 נאלץ להפסיק יצירת המטבעות שלא הכניסו רווח עקב יצור גרוע, כמו *dänische Reiterpfening*, וב 1625 הקראים *Düthen*. כנראה נכנס לקשיי נזילות כבר עקב האיסור ב 1622, כי ב 1624 ליווה מגיסו פאול דיריכסן 9000 מרק ו 24.000 מרק מן הבנקאים בהמבורג, תמורת מישכון המטבעה.

(22) הנ"ל הוא אחיו של אשתו, בילאד'יז הנריקס, פאולו דה מילאו/מילנו,

בשמו העברי משה אבנצור, ואביו של יורשו בגלוקשטאדט, יהושע הנריקס.

(23) בין כיסודי הבנק הראשון בהמבורג גיסו, בעל אחותו בריטס אַנְטוֹנִיֶס, הוא

הנריק-מטה דה לימה, שותפו המסחרי עוד מליסבון, לאחר כך בהמבורג.

בידי פרטי ההשקעות הכספיות שלו. ושל בניו ביסוד בנק המבורג.

אחד מבניו הלשיין ב 1644 על כל המשפחה בליסבון וגרם למשבר קשה, אולי אף למות דיאונ'יס, משברון לב ודכאון. (Diego de Lima/Broquis Gonsalves)

עוד בשנת 1641 היה לו חוב של 20,250 אצל גיסו עקב הלואות אלה, ולא ברור
 מה היה חלקו של הנ"ל בעסקי המטבעה של דיאונ'יט. בשנת 1621 קנה דירינגן
 את ביתו של מזכיר העיר ובו הוטבעו המטבעות, ובאותה שנה קבל 1000 מרק
 מראש העיר אונקן, כדי "שישקיע אותם בסחר המטבעות". לאחר שהשיג את זכויו
 המטבעה מאת המלך ביולי 1619, אפשר להנזיח בודאות, כי היה לו חלק מרכזי
 באישור הפריבילגיה הכללית לסוּבַה הפורטוגזים שהוסג ב 3 באוגוסט 1619.
 זו הפריבילגיה הראשונה שנתנה ליהודים על ידי מלך דני בכלל.
 ליהודים גרמנים לא הורשה להיות באזור גלוקסטאדט כלל, אך בפריבילגיה
 הורשה לפורטוגזים לקיים את דחם באופן חפסי בבתיהם; מריבות יבוררו וימצאו
 את פתרון על פי חוקיהם, חוץ נוכחות יועצים ושופטים מלכותיים.
 הורשה להם לסחור בנסיכויות, כאשר בגלוקסטאדט עליהם להקים את הנזירותיהם;
 כאן עליהם "לעבד את הסוכר, ליצור בגדי צמר ומשי... ואף לצבוע אותם וליצור
 הצבעים". לקופת הפקיד הממונה בשטיינבורג ישלם כל סוחר 10 רייכסטלר לשנה
 וכל סוכן או בעל מקצוע שלשה ר"ס.
 בשנת 1620 גרו בגלוקסטאדט כבר 13 פורטוגזים. כפי שכתב דיאונ'יט, "הם התישבו
 כאן על פי עצתי והמלצתי, קנו כבר כמה בתים ואף בנו כאלה, ועקב מקצועם
 ומסחרם התגלו כאנשים מועילים לעיירה זו...". (המכתב למלך מ 14.5.1621)
 במכתב זה הציע דיאונ'יט למלך פרויקט נוסף: "ארבעה סוחרים פורטוגזים מתכננים
 להקים מבשלת סבון בעיר זו, ורוצים לשלם למלך 100 ר"ט לשנה. פורטוגזים אלה
 היו כנראה גריסיה גומז *Garcia Gomes*, ופֶרְדִּינַנְד, יעקב וסימון ואס דה טילנה
Vahs de Silva; שניים מהם קבלו בשנה זו רשיון לכך.
 פֶרְדִּינַנְד וסימון ואס דה טילנה לקחו בשנה זו הלואה ניכרת ומשכנו את התוצרת
 הצפויה לכיסוי הכספים. לא ידוע כמה זמן התקיימה מבשלת הסבון הזו. ב 1622
 שלם יעקב דה טילנה בעבור רכישת בית, בין היתר גם בקנקן סבון.
 ע"פ הקרוניקה של הָטֶר הוֹבֶה מ 1680, מוזכר יהודי פורטוגזי בשם גוֹנסולו לופז
Gonsulor Lopes "שהקים מאפיית סוכר טובה כצן בגלוקסטאדט... כן בנה מבשלת סבון
 עירונית ובית בד יקר!" ידיעות אלה שמשו את החוקרים גרוֹנְלַד וקְלֶנְבֶנְץ. האחרון
 מניח כי גם פיליפ דה בְּרִיטוֹ *Philipp de Brito* היה שותף במבשלת הסבון, אך האחרון
 היה בגלוקסטאדט בשנים מאוחרות יותר, 1634-1643, כך מתברר מן הרשומות.
 מבשלת הסבון ליד הפלאט *Seifensiederei "Seepenhuis" am Fleth* מוזכרת לעתים כנקודת ציון של
 מכירות בתים בסביבה זו, ב 26/25 וב 1633 הוזכר אף שפורטוגזי גר בבית זה.
 אך על פי הנחונים הרשומים מוזכר פֶרְדִּינַנְד רק ב 1621, סימון ואס עד 1623
 ויעקב דה טילנה עד 1626. זה המועד האחרון שנראה לנו סביר על קיום המפעל.
 כאשר לבית הבד (בגרמנית: *Öhlmühle*; י.ב.ב.) יש רישום על חתימת הסכם
 עבודה עם יצרן הנרות (בגרמנית: *Kerzengießer*; י.ב.ב.) הָטֶר יעקבֶנְן על ידי
 יעקב דֶזֶרַנְד *Jacob Deserand* הפורטוגזי. בהסכם פרטים על חמרי הגלם לעיבוד שבועי.
 לא היתה כנראה הצלחה מרובה לשני המפעלים, כמו גם לא למשרפת הפורצלן
 (בגרמנית: *Porzellanbrennerei*; י.ב.ב.) אשר להקמתה הוקצב שטח של 100 רגל ליד

- ליד הנמל בפקודת מזכיר שטיינבורג לטובת מואיז בֶּנְדִיקְטוּס ב 1625. (24)
- שתי העסיות היו משמעותיות יותר: מבשלת המלח ומבשלת הסוכר (בגרמנית: *Salz- und Zuckersiederei*; י.ב.ב.). הראשונה הוקמה על ידי הקלויניסט היינריך אלברמן *Heinrich Alberman* ב 1620. ב 1622 נפטר הנ"ל. ביום פטירתו כתב ראש העיר למזכיר השגרירות הגרמנית בקופנהגן, כי ראוי להעביר רשיון יצור המלח ש מבקש לקבל פֶּאוֹל דִירִיכְטְס גם דִירִיכְטְס ל אלברטוס דִירִיכְטְס גם דִירִיכְטְס. זאת כדי לחמוך בו במקרה של רווחים לא מספיקים מסחר המטבעות. העניין ראוי להשמר בסוד מפני פֶּאוֹל דִירִיכְטְס. (קצתי כאן פרטי המכתב; י.ב.ב.)
- אך לא דִירִיכְטְס ולא דִירִיכְטְס, אלא גוֹנְסֶלוֹ לופּוֹ *Gonsalvo Lopes* חתם הסכם עם אלמנתו של אֶלְבֶּרְמָן. תמורת 3000 מרק קנה את המפעל והשטח. הוא התחייב ליבא את המלח האפור בעצמו, ותמורת 1000 מרק לשנה קבל מן האלמנה נְקִיקָה א. *Janecker Albermann* בהשאלה את כלי העבודה וכלי הבישול. תוקף ההסכם מסוף 1624 עד 1627. האלמנה מכרה עוד ב 1624 שלשה מגרשי בניה ל ג. לופּוֹ *G. Lopes* ול יוהן קורונל *Johann Coronel* וב 1625 גם את מגוריה ליד הנמל המורה 2310 מרק. נראה שמפעל זה התפתח היטב, וכנראה לא הושמד גם בשטפונות של פברואר 1625. הוא מוזכר עוד בשנת 1626, אך החלוננו עליו יצרני לונבורג *Lüneburg* על כי המפעל בגלוקסטאדט מחקה את אריות המלח שלהם. במלחמת 1627/28 נהרס המפעל. נראה שבנייתו סובסדה מכספי המלך, כמו גם מבשלת הסוכר (בגרמנית: *Zuckersiederei*, ובמקור: *zucker refinierer in Glückstadt* יב.ב.) אשר הקמתה סובסדה במקדמות ניכרות: "... הוא בנה בעלות של 10.000 מרק מאפיה (בגרמנית: *Backhaus* י.ב.ב.) עם כל החדרים הדרושים, מחסנים, עליות גג וכל הדרוש לבניה ולנגרות. המלך הבטיח זאת למעונינים בפריבילג מ 10.8.1620 והם: אדוארדו רוֹדִירִיכְטְס, גוֹנְסֶלוֹ לופּוֹ, יוהן קורונל, גרסיה גומז ול רוֹדִירִיכְטְס שרס או אחר במקומו. (25)
- הפורסוגזים התחייבו בתמורה, לבנות שלשה בתים ראויים ולעשות כמיטבם כדי שהעיר החדשה תתפתח ותפרח. "... מאחר ומקצוע זיקוק הסוכר והמסחר בו דורש הוצאה גדולה במכשור מתאים ובסיס כלכלי ומסחרי מכובד. "הובטח להם, כי לא יורשו לפתח מפעל דומה בארבעת הערים גלוקסטאדט, קרמפה, איצהו ווילסטד *Glückstadt, Krempe, Itzehoe u. Wilster*. הורשה להם ליבא וליצא את הסוכר ללא מכס. קריסטיאן דרש דמי שכירה שנהיים בערך של 6% מעלות הבניה והבטיח "להגן על המעונינים נגד האינקוויזיציה בספרד ונגד ההמבורגים, אם אלה יעצרו אותם אישית או הסחרות, או אוביותיהם". (26)

(24) בעברית כנראה משה ברוך או משה הכהן.

(25) בענין המסחר בסוכר ראוי להזכיר אחד המקורות של החוקר, והוא:

Sieveking, Heinrich: Die Glückstädter Guineefahrt im 17. Jahrhundert!
 מסעו של הנרייך סייבקינג ב 17

(26) מכאן ברור כי חששו מן האינקוויזיציה עוד שנים רבות לאחר המלשותם,

לעצמם ולבני מספחותיהם. מכאן מובן מדוע לא ידעו החוקרים לזהות את מוצאם של ראובן הנרייכס וכן דודו יהוסף הנרייכס, דוד שני וילידי המבורג.

רוֹדְרִיגוֹ פֶּרְט לא עבר לגור בגלוקשטאדט, אֶדוואַרדוֹ רוֹדְרִיגֶס היה כנראה מן הממפנים בלבד, וכנראה היו גם ג'ונָן וקלֶרלֶגל שותפים רק בהחלה בבישול הסוכר. האחרים, כמו לופֶז, בנו כל אחד בית בסביבת מבשלת הסוכר. אך רק לופֶז נחשב בעיר כיצרן הסוכר; כנראה היה המשקיע המרכזי ואולי אף בעל המפעל הבלעדי. מבשלת הסוכר נזוקה קשות, כך על פי אחת הקרוניקות, בהצפת הים הקשה בפברואר 1625. המיס קלקלו באופן בלתי צפוי הרבה מן הסוכר הלא ארוז. המפעל היה מוגן במדה מסוימת, היותו ממוקם ליד תעלת המים הקרואה פֶּלְאָט, אך זה לא מנע כנראה הפסד בכמויות סוכר, כנכתב. אך הייצור נמשך, כי בשנת 1625, לאחר ההצפה הוא מכר למלך יותר מ 1400 פונד סוכר מגובש בקונוסים תמורת 1000 מרק. (בגרמנית: 1400 Pfund Hutzucker; פונד = 1/2 ק"ג; י.ב.ב.) אך המלחמה שמה קץ למפעל. נראה כי המלך הכנין מראש שימוש הילופי לבנין: ב 1627 הפך הוא למאפיה מרכזית. מאפריל עד יולי 1629 אפו שם 17 אופים 5100 טונות קמח. לאחר המלחמה שימש הבנין כמחסן מזונות ועוד ב 1637 תוקן תמורת 360 ר"ט.

הפורטוגזים בגלוקשטאדט היו יצרני סבון, מלח וסוכר, מעבדי עורות וטובעי מטבעות, בעלי בית־כד ליצור שמן ומשֶׁפֶת פורֶזֶלֶן לפני המלחמה, ובו זמנית היצרנים והסוחרים של המפעלים. ג'ונָן היה חתם ב 1622 הסכם עם שני צורפי גלוקשטאדט קרסטן טידמן *Carsten Tidemann* וולף פֶּרְכָמֶר *Wulf Forchamer* לעיבוד אבני חן. המתווך של עסקה זו היה מפקחו המקצועי של דיאונֶיט, הצורף היינריך שולֶטֶה אשר מונה בינתיים לסגן ראש העיר. כן עסקו הפורטוגזים בבניית אניות *Reeder כמו קורנליוס ינסן *Cornelius Jansen*, גונֶטְלוֹ לופֶז, אֶדוואַרדוֹ רוֹדְרִיגֶס, דניאל דה טילוח ויוהן קורונל. פֶּרְדינַנד דה טילוח סחר גם בבדי כותנה, יוהן קורונל גם בסבך, לאחרון החרימו ב 1622 משלוח, ע"י מפקדת הצי ב מידלבורג. היחידים (הולנדיים) מביניהם שהשתתפו גם בסחר בחומרי הבניה היו דניאל דה טילוח ואברהם דַגִּילֶר *Abraham Dagilar*. לופֶז ג'ונָן סחר בין היתר גם בדגים, עמנואל אֵיקֶט *Emanuel Ayres* בסוכר; אברהם פֶּיֶדֶנְקֶה *A. Fidanque* קנה ב 1621 שעורה ליצור בירה ואֶדוואַרדוֹ רוֹדְרִיגֶס קנה ב 1623 שעועית מדי־מַרְשֶׁן *Dietmarschen* = אזור חקלאי (27) מספרם המועט של פורטוגזים בגלוקשטאדט לא מאפשרת כלל להניה פעילות כלכלית כה מקיפה לולא הרישומים: ב 1623 היו הם רק 29 משפחות, 8.1% מכל בתי האב. ב 1625 גרו רק עוד 19 משפחות, אשר היו להם 40 מבתי העיר, 8.9% מכל הבתים.

(27) חשוב לנו קורנליוס ינסן, הוא בנינין מוספיה דיאונֶיטוט, אחיו הצעיר של דיאונֶיט, אז בחור צעיר ממש. מאוחר יותר היה חותנו של יהושע בר משה הנריקס, התפרסם כרופא המלך. אחרי מות אחיו אלברט דיאונֶיט/עמנואל יחיא ניסה לפשר בין חתנו יהושע ובין הרובעי בתל אלברט ד. אחרים, ב 1645/44. ב 1645 הגר לאמסטרדם, כנראה עקב ריב הירושה שגרם לפילוג בקהילה, שם התפרסם כחכם והיה מחברי המעמד של חכמי אמסטרדם.

כן מענין לנו הוא עמנואל אֵיקֶט, הוא אברהם מֶדוּרְדוֹ מאמסטרדם, קרוב משפחה. על אלה בחיבורי הסופי; י.ב.ב. *Reeder* * כולל לואי עם משלוח סגורות בדיריב היב באיניולד

לאדוארד ולאברהם סידנקה היו שייכים ששה בתים ברהוב הפורטוגזים, זה ליד זה; לדיאונליט היו שלשה ב 1620, חמישה ב 1624 והלאה, לדנאל דה סילווה ששה משנת 1622 ומ 1627 אפילו אחד עשר בתים ושלושה מגרשי בניה. לפני המלחמה גרו רוב הפורטוגזים ברחוב קרמפה, שהיה הרחוב הראשי עד 1625, ליד הפלאט וברחוב הפורטוגזים. אזור²⁸ נבנה רק מן השנים האלה, מאז בואם הפורטוגזים. משנת 1630 היה רחוב הנמל אזור המגורים המועדף, אך הפורטוגזים נשארו גם אז "בשכונתם", ז.א. ברחוב הפורטוגזים וצפונה ודרומה לאורך תעלה הפלאט. ביחד עם כמה מראשי העיר היו הפורטוגזים הקעלחניים ביותר מבחינה כלכלית, וקשורים חלקית אתם במסחר. לדיאונליט היו קשרים טובים עם המלך והלווה לו 6800 ר"ט בשנת 1620 לעבודות ביצור העיר. הוא אף נתבקש לתת מקדמה לבניית בית המלך, במקרא וקופת מחוז סטיינבורג ריקה. במכתבו של ראש העיר גרט ננצאו *Bert Rantzau* כותב הנ"ל למלך, כי "זהו דיאונליט שהביא מסחר אל העיר, וכי על פי המלצתו באים עתה להתישב בעיר כמה פורטוגזים אצילים". המטבעה שהקים, היתה גרעין להתישבות הפורטוגזית, הוא עצמו היה הנציג הרשמי שלהם וליד ראש העיר הראשון צנןן האישיות המכובדת ביותר. אך בתחילה, ב 1620 נאלץ להאבק על ההכרה לאזרחות שיונית: היה זה כאשר קנה את ביתו הראשון מראש העיר צנןן וחתנו של האחרון ועוד קרוב משפחה ערערו על זכותו לקנין. לאחר שהתערב גם מנהל מחוז סטיינבורג על פי הוראת המלך בענין, אָסר ועד העיר למוטמך המטבעות, שזכותו לאזרחות שוה מקובלת עליהם. פרט לזכות אחת²⁹ לבין האזרחים לא נמצא ברישומים שהיו מריבות בינו לביניהם. במקרה זה נאלץ לשלם לכנסיה האזרחית רווח לא מוצדק מאחד מקהילה זו.

על פי הפריבילגיות מ 1619 הם לא היו פטורים מחשלומי המס העירוני. אך הם התנגדו להשתתף בתקציב העיריה. הם לא חשו מתוייבים לחוק הלופיש *Lübischen Recht* (28) אך ועד העיר השיג הוראה מלכותית כי הם הייבים לשלם עבור כל בית סך פרק אחד לפי חוק זה.

כדי לפטור מריבות בין אזרחים פורטוגזים ובני לאומים אחרים בענין קנין ומכירה, קבע המלך. שימונו המכובדים ביותר משני הלאומים שוה בשוה. הפורטוגזים המכובדים ביותר לפני המלחמה היו דיאונליט וגיטור דיריכטן, אשר חתמו על רשימת דמי החסות של הפורטוגזים בשנים 1623 ו 1624.

בשנת 1623/22 רשום אברהם נה פון סקה *Abraham de von Seca* כמורה (*Schoellmeister*) רשימה זו התומה על ידי דיאונליט. ברשימה השניה והאחרונה של חסלום דמי חסות חתום פארל דיריכטן, בספט 1624. תקופת השתות של הבאים העירה בשנה זו פורכה בדיוק. מדובר על "הסוהריים" אברהם פנקה *Abraham Franke* 1/4 שנה; יוטט פנן

Josep Frasan שנה אחת, ועל "בעלי המקצוע" יעקב פנקה *Jacob Franke* 1/4 שנה, גורנלירט ננןן *Cornelius Janssen* שנה אחת ויעקב אלילקי *J. Alcaezin* שנה אחת. * (29) גודל דיריכטן, בניגוד ל דיאונליט שילם דמי חסות בשנהיים אלה.

(28) לא ידוע לי לע"ע מובן המושג. האם זו צורה של לובק *Lübeck* ?

* (29) מקור יחיד שקובע כשנת לידה של בנימיין מוטפיה 1606, לא יתכן לדעתי.

כאשר שוכן לראשונה חיל מצב רציני בעיר בשנת 1623, התעוררו מיד קשיים. דיאונליט הצליח לשחרר את עצמו ושוחפיו במטבעה מהשכנת היילים בביתו ועוד חובות גם לעתיד. יתר הפורטוגזים הויבו לשכן היילים אצלם ולקחת חלק בחובות אחרים לטובות ההיילים. מאחר והם טענו שהם "קופתו" לעומת ה"אחרים" צורף נציג אחד מהם בועד "השמונה" שהיה מורכב עד כה רק מאורנגלים. על הנציג הפורטוגזי היה לעיין בחשבונות ולשמוע את הדיונים ולמסור דו"ח לבני אומתו, שלא יקופחו. בדיון על הוצאות מיוחדות, כמו זו שתוכננה לחזק את הסוללה בשורת עמודים מיוחדת בעלות של 2000 מרק על חשבון העיר, צורפו לועד השמונה עוד שני פורטוגזים כמו גם שני הולנדים, זה לראשונה. נציגות הפורטוגזים, יחסית לחשיבותם הכלכלית בעיר, הייתה נחותה. איך להסיק מכך שלא התחשבו בהם, כי יכלו לפנות ישירות למנהל המחוז ולמלך. בהשוואה להולנדים אשר קהילתם הייתה גדולה יותר בהרבה, הראו הפורטוגזים יחס יותר חיובי להשתתף בהוצאות המשותפות לתושבי העיר. מאחר יותר, כאשר ההולנדים כמו הפורטוגזים שוחררו מחובות רבים עקב הפריבילגיות המיוחדות לשתי "האומות", התנדבו הפורטוגזים כמו האורנגלים לקחת חלק בחיקון נזקים ומסים. בשנת 1642 כתב ועד העיר למלך, כי האומה הפורטוגזית מוכיחה את עצמה לטוב כדי לשמור על יחסי אחדות.

כבר בשנת 1625, כאשר הכין קרייטיאן ה 4 את צבאוהיו לקראת הפעולות המלחמתיות הצפויות, עזבו מן הפורטוגזים את גלוקסטאדט. תשעה מהם עזבו בשנה זו ועוד המשה עשר בשנים 1627/28. (דהיינו 24 מן ה 29 הותיקים; י.ב.ב.). אלה אשר היו בעלי קרקעות לפני השער במזרח, בסביבות בית העלמין הפורטוגזי, מכרו את אלה או השכירו אותם כבר בשנות 1626/25. דניאל דה סילוה מכר ששה בתים ליעקב מיזרדו ב 4800 מרק (בנו של מנואל אירט/אברהם מיזרדו, יליד אמסטרדם בשנת 1604; י.ב.ב.) בשנת 1627. לגונסלדו לופז, הוא מכר חמשה בתים, ושלושה מגרשי בניה וכן חצר קטנה בשנת 1625, לאתר שקנת ששה. הבתים של אברהם ואדוארדו פיזנקה כבר ב 1625. גונסלדו לופז עזב אף הוא ב 1627, אך הזר לגלוקסטאדט בשנת 1638, מכר בעזבו שבעה בתים חמורת 14.000 מרק ועוד חמורת 10.000 מרק 74 לַסְטֶן Lasten, חלקו במטענים בהשע אוניות. גרטיה גומז וכן קורנליוס ינסן, יוהן קורונל, אלברט דיאונליט ופאול דיריכטן עזבו את העיר אולי ב 1628, בשנת 1627 הם היו עוד בה. הם גם חזרו מיד לאחר חום המלחמה. הגם שהם רשומים גם בשנים 1628-1630 ברישומים, ספק הוא אם שהו אז בעיר.

התעשיות של הפורטוגזים התמוטטו בשנים אלה. מפעל הסוכר יצר כנראה חוצרותו עד 1627, אך מאותה תקופה שמש הבנין לאפיינה לחם. ב 1625 כאשר על דיאונליט ליצר מטבעות. כבר ב 1624 פעל בעיר טובע המטבעות איפן ריצמן ולא ברור אם עבד עם דיאונליט, או החזרה בו, כי ב 1625 ניסה לשחזר את פועליו של דיאונליט לעבוד בעבורו, ונחבט למשפט ע"י דיאונליט על כך. ב 30.5.1627 קבל דיאונליט רשיון חדש למטבעה, אך ספק אם יכול לעבוד אז.

מיד לאחר סיום המצור על גלוקסטאדט על ידי צבא הקיסר, הבטיח קריסטיאן ה-4 שיחזיק בעיר, יחזק אותה בבניה נוספת. עוד בשנת 1628 דרש המפקד הצבאי שלה מרְקֶרט רַנצאו *Marquart Ranzeau* שיחזרו האזרחים שנששו את העיר. בעקבות זאת ניסה דיאונים להניע את המלך להדש את רשיונו להטבעת מטבעות, אך ללא הצלחה. רק בשנת 1640 נקבע מוסמך מטבעות חדש, טימון טימפף *Simon Timpf* ב 1644 הוחלף הנ"ל על ידי יעקב שניגן מאלטונה והיו קשרי עסק רבים עם הפורטוגזים. ב 1646 היה לו משפט עפ ג. ג. מ. הוא מת ב 1653/52. בנו באותו שם, הנחשב לסופר-פילטן, מונה תחתו ב 1657 לתפקיד. ב 9.12.1629 פרסם המלך פריבילגיות חדשות לעיר. לעיר יועד תפקיד חדש, ומושל מיוחד, תושב מקומי תפקד עליה. פיתוחו המקיף של המבצר, הפיכת העיר לעיר ממלכתית של המלך, והפעלת מכס לשיט על האלבה, דרשה מינוי מושל בעל סמכויות מיוחדות. הפריבילגיות שיועדו להחזיר את האזרחים שברחו עקב המל-המה כללו סעיף על מועצה בין-לאומית של תושבי העיר, פרי הצעת דיאונים. המועצה הורכבה מ 4 גרמנים אמיתיים, 2 פורטוגזים ו 2 הולנדים. תפקידה לישב סכסוכים בין הסוחרים. היא נקראה "נציגות הלאומים בגלוקסטאדט" והייתה כפופה ליו"ר שלה, המושל. הנציגים שמשו גם יועצים לעניני העיר ודוברי הפורטוגזים וההולנדים. במסמך אותו חיבר דיאונים כתכנית מוצעת, כנראה משנת 1629, הוא הציע הצעות שונות כיצד להקים מחדש את הכלכלה ההרוסה של העיר ואת הריסותיה שהיו כשליש מבחי העיר. בין היתר הציע מסחר יפני חפשי עם ספרד, תוך שחרור ממכס ומיסים וחוך כדי הגנה דיפלומטית דנית, שתבוסא באישורים רשמיים, התומים על ידי המלך בכבודו ובעצמו, עם חותמות מלכותיות. ברור לגמרי, כי דיאונים השקיע את כל אישיותו לקדם את עניני העיר, הפעם בכיוונים שונים מאשר עשה זאת לפני המלחמה, אך באותו מרץ אופיני לו. ב 6.6.1630 השיג דיאונים בעבור עצמו ושותפיו פריבילגיה למסחר במלח עם ספרד. באמצעות שליח סודי בדק דיאונים, האם יוכל לפתח מרכז למסחר זה בגלוקסטאדט, תוך קשרים עם מקומות אחרים לאורך האלבה, ה וזר *Waser* ונמלים בתופי הצי האי האיברי המערביים (=פורטוגל; י.ב.ב.). תוצאת הפעילות הסודית הזו היה הסכם מסחרי בין ספרד לדניה, אשר נחתם ב 22.10.1630. במסגרתו היו צריכים לפתוח שגרירות ספרדית בגלוקסטאדט אשר תנפיק דרכונים לשיוט לספרד ולפורטוגל, באמצעות שגריר ספרדי, תושב גלוקסטאדט. השגריר האמור, גבריאל דה ראו *Gabriel de Roy* החישב בעיר רק ב 1640, אך עד בואו הנפיק סרטיפיקטים כאלה המושל בעצמו או נציגו, דיאונים. זה היה דיאונים בעצמו, אשר חלקו רב בהשגת הפריבילגיות המשופרות החדשות לפורטוגזים. אלה היו עדיפים לאלה שנתנו לפורטוגזים עד כה בחמבורג ובאמסטרדם. פרט לדיאונים, דירינסן וגונסלוו לופז, שהיו הפורטוגזים האקטיביים ביותר לפני המלחמה, נודעו בשנות השלושים והארבעים ספרדים חשובים אחרים, כגון: גבריאל גומז *Gabriel Gumes*, דניאל דה קסטרו *Daniel de Castro* משה גדעון אבודיאנטה *Moises Gideon Abudiente* או בני משפחת קנריקס *Henriques* (30)

ממסמכים מכל האזורים הקשורים בענין זה ניתן ללמוד, כי היו לפריבילגיות מ 1630 כח משיכה רב ביותר, וכי השפעה הפורטוגזים והשיבותם הכלכלית לעיר גלוקסטאדט, לפחות עד למלחמת 1713-1714, היתה דומה בחשיבותה הניכרת כמו עד 1628. מן המסמכים המקומיים לא ניתן להכיר בכך. בכל אופן ללא ספק הייבים להודות כי עד 1630 אין לתאר שגשוג הכלכלה בהקשר להסטוריה של גלוקסטאדט ולפיהוחה על ידי קריסטיאן בלי. עזרת הפורטוגזים. ע"פ מסמכי גלוקסטאדט לא נראה לי הדבר דומה מ 1630 ועד 1648. אך שוב משנה זו היתה השיבותם של הפורטוגזים בעבור ההכניות הכלכליות של המלך פרידריך ה-5 דומה לאלה של קריסטיאן ה-4 עד 1630. מספרית היתה נציגות פורטוגזית בעיר בולטת בשנים 1626-20, 1642-38 ו 1652-49. בשנים 1630-1644 היתה פעילות בנין ופיתוח חזקה ביותר באופן כללי, אך לא ניכרת תוספת במנין המשפחות הפורטוגזיות. הבתים נבנו מעתה רק מאבן ומספרם הוכפל. האוכלוסיה גדלה אפילו פי שלוש, מגרשי הבניה התמלאו ומחירי הבתים עלו באופן ניכר. עד 1632 זרמו מקופת המלוכה יותר ממליון רייכסשאלר לבנין העיר, לריכוז מזון בה, לשכר הפקידים והחיילים המלכותיים, להימוש המבצר. העלות השנתית הקבילה לעלות השש-שנחיה של השנים 1626-20. על פי שגשוג כללי זה היה כאן שדה פעולה לבוא פורטוגזים רבים, אך רק ב 1634 באו ארבע משפחות חדשות מהם. גבריאל גומז היה בעיר אולי משנת 1630, אך רק ב 1635 רשום, כי דיאונים, אשר עשה רבות להידוש הצמיחה המסחרית, כנראה ללא הצלחה מרובה, בנה בשותפות אתו תחנת רוח לניסור עצים *Sägemühle* ליד הנמל. אך מפעל זה נהרס אולי בהצפות הקשות של 1634, כך ניתן להניח, כי דיאונים ליווה 1200 ר"ש לבניית תחנת ניסור חדשה ב 1636 מאת הסוחר ההמבורגי *זימברט זיניש Simbert Jenisch* בניגוד לכך ניתן ללמוד מחשבונות, כי דיאונים קבל תשלומים תמורת אספקת עצי בנין בסך של 3600 ר"ש בשנים 1633-1635. (31)

רשיון להידוש המטבעה הוא לא קיבל, כפי שנאמר כבר, וגם ההסכם המסחרי הדוני-ספרדי, לו חרם דיאונים מיזמתו והשפעתו, לא הביא את הפירות בקנה מידה המקווה. המסחר במלח לא השיג את החשיבות המצופה, לא לעיר גלוקסטאדט ולא לדיאונים באופן אישי. עם התחנה לניסור עצים הסתיימה כנראה פעילותו היוצרת של דיאונים לכלכלה העיר ולעצמו. בשנת 1642 נשאר הייב לכוהר קניש הלואתו ונאלץ להעביר לרשותו את שני בתיו ליד הנמל. כן סכר את ארבעת

(30) גבריאל גומז הינו קרוב משפחה; נכד אחותו של הנריק דיאס מילאו, ראה שבלאה גיניאולוגית מס 6 של החוקר סלומון. שמו העברי שמואל קטרס !! כאשר למשפחת הנריקס: החוקר קוהן, כמו כל האחרים לא מכיר יחסי הקרבה בין קוהן והיושע הנריקס, שהראשון בן ביאטריז הנריקס-היארידינוניכ, והשני בן של שאול דירינסן-משה אבנצור-דה מילאו, והם בני-דוד.

(31) החוקר סטטיסטימן ומשה לא לקבל מסמכים לא לוקליים, כארכיבר גלוקסטאדט. לי נראה כי הפורטוגזים ששטחו פעילותם מהרגשה הוסר ביטחון עקב תולטת המלך קריסטיאן, בצילו קיוו למצא עתיד בטוח, לפני המלחמה של 1628/27. י.ב.ב.

מגורשיו ברחוב המטבעה, רכושו עוד משנת 1620. בשנת 1641 היה חייב יותר מ-20,000 מרק לגיסו דיריכסן, הלואה ממנו ומגבריאל גומז, כדי לשלם את הקרדיט שקיבל בעבר מן הבנק ההמבורגי. ב-1641 התערב לטובתו הנסיך קריסטיאן, בנו בכורו של המלך קריסטיאן ה-4, דיאונים שמש לנסיך מודיע ומתווך כספים. עתה הזדקק דיאונים במצוקתו לנסיך, במקום לאביו המלך אשר את חינו איבד בצרתו. אך הנסיך היה תחליף חלש לעומת אביו.

דיאונים נפטר בשנת 1644 בגיל משוער של 68 שנים.

((כאן מסתיים תיאור פעלו של דיאונים ב גלוקסטאדט על ידי הארכיבר קוהן. החוקר הגרמני קלנבנץ כותב, כי דיאונים את מאוכזב, מריר נפש וערירי. אשתו חזרה לדבריו להמבורג. שתי הקביעות האחרונות אינן נכונות!! אשתו ביאטריז-אביגיל הנריקס, אשת שמואל יהיא נקברה בהמבורג כבר בסתיו 1652! בנו ראובן בר יחיאל הנריקס רשום כאזרח גלוקסטאדט ב-1646.

בן דודו יהושע הנריקס ניסה מערכה משפטית על ביתו של דיאונים, בודאי עקב חובו של דיאונים לאביו פאול דיריכסן. את דיאונים ניסה לפטר, ופעול! באותה העת ממש, ב-1644, הלשינן בן דוד אחר, דיצגו דה לימה, בן אחות דיאונים פריקס/ביאטריז אנטונוס וכן הנריק דה לימה, על כל המשפחה שהזרה ליהדות בהמבורג ובגלוקסטאדט וכאמסטרדם, לדעתו כדי לרשת נכסי המשפחה שנשארו בפורטוגל. לפני כן דאג כמובן להתנצר שוב. יתכן וענין זה קרה אף לפני מות דיאונים וגרם לו עגמה נפש נוספת שהכריעה אותו סופית, בנוסף לצרותיו מביח. על בנו של דיאונים ראובן בר יחיאל הנריקס בחיבורי "צחצח פורים בעיר המבוצרת ומהוללה גלוקסטאדט", משנת 1650. י.ב.ב.))

קשרים הדוקים התקיימו גם עם הפורטוגזי אשר כוכבו דרך בגלוקסטאדט אחרי 1650, הוא גבריאל גומז. ב-1634 או 1635 מונה הנ"ל על ידי המלך קריסטיאן ה-4 כמוכס ראשי. אי אפשר לקבוע בודאות, אם היה בכך חלק לנסיך קריסטיאן, אשר התערב במיוחד לטובת הפורטוגזים כבר משנת 1633. בשנת 1647 הוא מינה אותו כסוכן ראשי של החצר וכרוקה מלכותי. פרט לפעילותו כמוכס, לא ניכר בדישומים פעילות חשובה של גומז. השותפות בהחנת הרוח לנסיך עצי בנין עם דיאונים נקטעה כנראה עם הריסתה בשטפון. את השניה בנה דיאונים לבדו.

ב-1641 מתלונן גומז, כי אין לו הכנסות ממשיות מתנות לממכר משי שברשותו, לכן ביקש מן המלך לעשות הזמנה אצלו. מתברר כי כבר בשנים 1624-1626 היה גומז שותף מסחרי של דיאונים וקיבל ממנו 20,000 מרק. על פי רשומיו של החוקר קלנבנץ היה גומז כבר ב-1635 ספק ראשי למבצר גלוקסטאדט. כאשר נאסר המכס על האלבה, והכנסותיו עקב כך, הציע לפתח בגלוקסטאדט, כדוגמת קיל *Kiel* לארבן מס על כספים שמשלמים באופן פרטי לאזרחים, בחישוב שנתי.

נראה כי גם גומז לא היה חלק בפיתוח הכלכלי החיובי בגלוקסטאדט, מאז 1650, וכך לא הייתה לו תועלת מפיתוח זה, כמו גם/היתה כזו לדיאונים.

גם ה "לומברד" (כעין בנק להלוואות; י.ב.ב.) אותו הקים אחיו קספר גומז *Casper Gomes* ב-1642, לא השיג כנראה חשיבות ממשית. (בפורטוגל: *Gaspar Gomes*)
 נא לקרוא את *Salomon* 18

גידול מועט של הקהילה הפורטוגזית הושג אולי על ידי יוזמות המסחר אל נמל דנציג *Danzig* שהופעלו ב 1638 על ידי גומז. אם שילשה אנייה מסחר אחת לשם בכל אחת מן השנים 1637, 1638, ו 1641, היו כאלה ארבע אניות בשנת 1640. בשנת 1640 גרו 20 משפחות פורטוגזיות בגלוקסטאדט, שהיו בעלי 30 בתים בעיר. בחודש מרס 1637 החריף קריסטיאן ה 4 את הסנקציות שלו נגד המבורג ואסר לאנשי המבורג לסחור בממלכתו ואף החריס את סחורותיהם. יתכן וזה גרם לכמה מן הפורטוגזים לעבור לגלוקסטאדט, ולהשאר בה זמן מה. אך לא ניתן להכיר ברישומים ההעוררות מיוחדת של השפעת הפורטוגזים על המסחר הגלוקסטאדי.

בשנת 1642 באו דוד ורפאל קטסיאל *D. u. R. Castiell* מפולין לגלוקסטאדט. הם היו כנראה אנשי הקשר של גומז לסם רפאל קטסיאל פתח הנות למסחר בחומרי ברזל ומכר ב 1644 כמויות קטנות של מסמרים. ניתן להוכיח מן הרישומים העירוניים כי בתקופה זו היו קספר גומז, יעקב גבאי, פיליפ ג'ורג' דה בריטו, דוארטה נונס דה קוטטה, וקורנליוס ינקן עם חתנו יהושע הנריקס סוחרים או יצואנים (מקצוע ה *REEDER* ניתן לתרגם כ בוני אניות או יצואנים בדרכי הים; י.ב.ב.).

(32) *Casper Gomez (= Gaspar E. de Caceres.) Jacob Gabay, Philipp Jorge de Brito, Duarte Nuens da Costa, CORNELIUS JANSEN + Josua HENRIQUES*

עסקי המסחר שלהם לפורטוגל ולנורבגיה לא היו, כך נראה, מקיפים ביותר. חוץ מזה היה בשבילים המקום גלוקסטאדט יותר מרכז מנהלי למסחר מאשר מרכז מסחר בפועל. פעם מכר יהושע הנריקס 500 רעפים, לונף דה מלוט מכר מדים תמורת 1645 ר"ט, משה גדעון אבודיאנסה קנה בשנת 1645 4800 עורות של כבשים, עגלים וגדיים. המקורות אשר השתמשנו בהם לא מכילים יותר נתונים, אך בודאי אין באלה כדי לתת תמונה אמיתית על הפעילות המסחרית של הפורטוגזים בתקופה הזאת. ואף על פי כן, גם אם היתה פעילותם מקיפה יותר, לא ניתן להשוותה לזו של הספרדים לפני 1628, וביחס להיקף פעילותם הכלכלית של קבוצות אחרות בעת הזו לא היתה להם חשיבות ממשית.

((בקטע הבא מפרט החוקר פעילות של אספקת נשק בקנה מידה גדול של שני יזמים, בניין לבינווד ומדים שלהם, מפעל יציקה לפעמונים ותוהחיס, מחסן עצים ואף הצטיידות של אניית מלחמה שהיתה צריכה להגן על הנמל מבחוץ. כן מוזכר יזם שלישי, הולנדי, שמונה כפקטור ראשי, דהיינו ספק למצרכים שונים, כגון חבואה אותה ייצא ומזונות שייבא. השלשה הציעו למלך יסודה של חברה מסחר "הודו המזרחית". עוד מוזכרים שני סוחרים לא אזרחי העיר, אשר טפהו מסחר בעץ ומלח וסוחר הולנדי נוסף שייבא עצים מנורבגיה. הסתפקתי בסיכום הנושא המפורט; י.ב.ב.))

לא ניכר חלקם של הפורטוגזים בפרויקטים מקיפים אלה. נראה שהקשר שלהם עם המלך הרעו, אם גם לא הופסקו כליל. בעל החסות בשנות השלושים והארבעים היה הנסיך קריסטיאן, שניסה ביחד עם דיאונזיס להשיג פיוס עם המבורג.

(32) יהושע הנריקס רשום גם כ"ספן" או סוחר ימי = *Schiffer*. בנו משה היה מעורב

מאוחר יותר בהובלה ימית וביטוחה. נכדו יצחק היה אף רב חובלה של "כרכב הצפון"
"Der Nordstern"

אין אפשרות לקבוע בודאות, מה גרם לכך, כי בהשוואה לשנות העשרים, לא הצליחו הפורטוגזים להשתלב ביזמות הכלכליות של יתר הקבוצות הפעילות בשנות השלטים והארבעים, על אף נסיונותיהם של דיאונזיס וג. גומז שלא הצליחו.

נוכל רק לשער, כי תל שינוי ביחסו של קריסטיאן ה 4 אל הפורטוגזים. יחכן כי דיאונזיס איבד את הינו בעיני המלך, מכיוון שניסה, ביחד עם הנסיך להשיג פיוס המלך עם המבורג. אולי גם פורטוגזים אחרים נעמדו לצד המבורג, במאבקה נגד הבלעדיות המסחרית-פוליטית של קריסטיאן ה 4. (33)

הסוחרים הפעילים באותה עת עמדו לצד המלך נגד המבורג. (גרמנים והולנדים) פרופ. קלנבנץ ("ספרדים לאורך האלבה התחתונה", עמ 145) כותב: בולט הוא

שיחוף הפעולה של הפורטוגזים של המבורג וגלוקסאדט במסחר עם חצי האי האיברי. חלק מן הסחורות שהוחזרו משם, יבוא לאתר יצוא, הורדו בהמבורג ולא בגלוקסאדט, כי שם היה שוק יותר טוב להן.

הימוכין להרעת היחס של המלך אל הפורטוגזים ניתן למצוא בכך, כי מיד לאחר מות המלך ב 1648, גדלה הקהילה הפורטוגזית בשמונה משפחות בשנת 1649. (34)

קלנבנץ הושב כי עתה, המש שנים לאחר הום המלחמה בין דניה ושבדיה הייתה הממלכה הדנית תחת שלטון פרידריך ה 5 זקוק לאנשי כספים חומכים את החצר בקופנהגן, והפורטוגזים היו כאלה, אך סיבה זו לא נראית לנו כמכריעה. הרי באותה עת עזבו מבני הקבוצות האחרות את גלוקסאדט, אשר ערכה המסחרי הלך ופחת. יש מן ההוקרים החושבים, כי גלוקסאדט היוותה חמיד רק תחנת מעבר ליהודים הפורטוגזים. אין הדבר נכון כי אם החל מ 1648 ומאוחר מכך.

היו נסיונות רציניים להאחז בעיר זו, אשר פחתו והלכו עם ירידת מעמד העיר אחרי מות קריסטיאן ה 4 אשר דימה בנפשו להפכה לעיר חשובה מכל הבחינות.

שיא ההתישבות היהודית-פורטוגזית היה בשנים 1625/19. אז באו עד 35 משפחות. במלחמת 28/27 והדבר לאחריה נשארו רק 5 משפחות בעיר, או חזרו ב 1629. בשנים 1645/30 עלה מספר המשפחות עד ל 20.

המלחמה השבדית-דנית קטעה התפתחותה האישית של הקהילה היהודית-פורטוגזית. ב 1645 מיד לאחריה היו רק עוד 14 משפחות יהודיות בעיר. מ 1646 עד 1652 גדלה הקהילה ל 27 משפחות ואלמנה אחת. (35) אך מצבם הכלכלי היה ירוד, בהתחשב בבעלי בית משל עצמם: רק 8 גרו בכאלה!

(35) לא הנסיך קריסטיאן, בכור המלך ירש את המלוכה, כי אם אחיו פרידריך ה 5. נראה מן הניתוח ההסטורי, כי יורש העצר הטבעי פעל בניגוד לרצון אביו.

(34) היחידי שביקש וקיבל אזרחות העיר ב 1646 היה קדמוננו דאובן הנריקס.

הוא הציג את עצמו כסוחר, כמורה וסמש. כנראה רצה להבטיח את ירושתו מאת

אביו דיאונזיס, עליה ניסח מאבק קשה עם בן דודו יהושע הנריקס, בן פאול

ז'ירינסן. הנ"ל קבל אזרחות העיר רק ב 1649, כנראה כאשר עזב אביו את

גלוקסאדט להמבורג.

(35) הקהילה היהודית בהמבורג הוכרה ככזו רק ב 1652. עד אז היו באי בטהון מכונים לעתידם, מרשיון זמני אחד למשנהו, תוך הגבלות ואיסורים רבים. יבכ.

בשנת 1648 גרו רק שתי משפחות בשכר דירה, וברשות הפורטוגזים היו 17 בתים.
בשנת 1652 גרו 19 משפחות בשכר דירה, וברשות הלק מן הקהילה היו 12 בתים!
שוכרי הדירות היו חדשים מקרוב באו, והמשפחה מעטרים ושבע היו
בעיר רק שלוש שנים. רובן עזבו בשנים הקרובות והזרו להמבורג או לאמסטרדם.
האזורים בהם גרו היהודים היו כבעבר רחוב הנמל, ליד התעלה וברחוב הפורטוגזים
שם היה בית הכנסת.

בממוצע היו הפורטוגזים גם בחקופה האחרונה אמידים מכלל האוכלוסייה, אך לא
עשירים ממש. נראה לנו, כי עם ירידת העיר מגדולה, החלה גם ירידת הקהילה
הפורטוגזית-יהודית.

((עם סיום פרק זה, אותו תרגמתי ברובו ככתבו, אוסיף, כקדם מות ראובן בר יחיאל
הנריקס, בשנת 1690 היו רק עוד כעשר משפחות יהודיות בגלוקסטאדט. חלק קטן
מן המהגרים להמבורג נקראו זמן-מה כשם המקום ממנו באו, אך רק צאצאי
אלברט דיאונים/שמאל יחיאל, מיסד הקהילה והעקבי ביותר בניסיון לפתח
נקראים עד היום בשם גלוקסטאדט. יתכן בהחלט, כי דורות רבים עוד היה ידוע
כי משפחת המיסד הייתה מעמודי התווך של הקהילה, לפחות עד מות הנכד של
המיסד, מרדכי בר ראובן הנריקס/שאבלי, בשנת ה'ת"צ = 1730, פרנס הקהילה.
(י.ב.ב.))

קטעים מתוך הכינוס הכללי. מבחר בחמצייה.

העיר גלוקסטאדט הייתה ליד פלנסבורג העיר השנייה בגודלה בשנת 1640. היו בה
אז 6000-7000 תושבים. רק קרובות, בירת הממלכה הדנית היתה גדולה ממנה.
לולא הפסיק שרידריך ה-3 את פיתוחה המואץ ב-1650, היתה צומחת לעיר השנייה
בממלכה. ב-1650 היו באלטונה 3000 תושבים, בקיל 3000-4000 תושבים; בן-דן-
בורג 2000-3000 תושבים וב שלזן 3000-4000 תושבים.

FLENSBURG, KIEL, ALTONA, RENDSBURG, SCHLESWIG.

ב-1644 גרו בה 960 משפחות ו-1400 חיילים גרו בה בקביעות.
תקוותיו של המלך קריטיאן אז, היו ממשיות ומציאותיות.

אף אחד מן הקריטוריונים הבסיסיים לבניית עיר התאימו למיקומה שלה:
הקרקע הייתה ביצתית. לא היו באזור המרי בניה טבעיים. ליד שפך נהר הריין לא
היתה דרך תחבורתית טבעית. בקושי היה אפשרי לנוע ביבשה, בעקר בחורף.
האזור היה לא בריא באקלימו. איום השטפונות היו קבועים. ההתפשטות אל תוך
שטח נהר האלבה הייתה בלתי סבירה ומסוכנת. כל האמצעים לא מנעו את הצפת
העיר שוב ושוב.

הממוצע של ראשי המשפחות בהיוסדן היו בני 51 שנים, בני 53 כשרכשו ביה;
בני 34 בקבלם אזרחות העיר; בני 52 במוהם.

(36) יהונתן הנריקס נולד ע"פ מקור אחד ב-1607. קבל אזרחות בן 42 ומת ב-1670

בגלוקסטאדט, בן 69. אף אביו נאלץ היה בבית סוחר בליסבון ב-1607?!

!! ראובן הנריקס נולד ע"פ הערכתי בין 1607-1610 בהמבורג ונפטר בן 80-83
.. הוריו נשאו בהמבורג ב-1606!! ב גלוקסטאדט. אזרח היה בן 39/36.
היאן טעות בהחלפת זה בזה !!

גיל ההמוחה של המעמדות הגבוהים יותר, כמו פקידים וקצינים היה 64 שנה, בעשר שנים יותר גבוה מזה של הפועלים.

ברשימה בעלי המקצוע של המחקר הכולל, 100.000. מציינן החוקר את יהושע הנריקט כבעל דפוס! עובדה זו אינה ידועה, ופרטתי על כך ב שמת פורים בעיר גלוקסט!

המקור: 1800

הדגום הפריבילגיות אעד הושגו ע"י אלברטו דיאונזיס ממלך דניה קריסטיאן ה 4

אנו קריסטיאן הרביעי, מלך דניה בחסד העליון, מודיעים ומכירים בעצמנו ולמען יורשינו וממשיכינו ולכל היחר, כי פנו אלינו כמה סוחרים פורטוגזים בהכנעה ובקשר שנועיל בחסדנו לקבלם כתושבים וכנתינים חסונו ב עירנו החדשה הנבנית גלוגסטאדט במחוז השלטוני של שטיינבורג; וכי קבלנו את בקשתם בחסדנו וקבלנו אותם כנתינים ובהסותנו ונתנו להם רשותנו, הסכמנו וריתנו להם: בענינים הנוגעים לתרבות/דתם לקיים את הדת הבראית-היהודית בבתיהם בחופש ובבטחון; לא לשאול אחד מהם מהיכן בא לשאול מה דתו ולהעליבו על כך. במקביל מורשים הם ומכירים אנו באירוסייהם, נישואיהם, מילת ילדיהם, צואותיהם, כולל קיום רצונם האחרון במוהם.

כן לערוך חופותיהם על פי דיניהם בבתיהם, ולהיות לפי מנהגייהם. אך במקרה של סכסוכים בענין נדוניות וירושות יש לשפוט בהתייעצות עם שופטי המקום ופקידי הרשות מטעמנו, על פי דיניהם וסדרי חייהם, ולפטור הסכסוכים. כדי שיוכלו גם לקבור את מתיהם ולחלק להם כבוד אחרון, גומלים אנו להם זאת ברשותם לקנות מקום קבורה ולהביא שם את יקיריהם למנוחת עולמים. באשר למסחרם, תהיה זכותם כמו ליתר האזרחים שלנו בנסיכות שלזויג-הולשטיין לסחור בהופסיות בארצנו ביושר, את הנדוניותיהם הם צריכים להקים בגלוגסטאדט שלנו, למכור שם את סחורותיהם, לייצר שם סוכר, בגדי משי וצמר וכמו יתר האז-רהיכ להשתמש בכל מה שנהוץ כדי לצבוע את תוצרת המשי והצמר. מן הסחורות שיביאן בהזדמנויות מספרד או ממקומות חשובים אחרים, עליהם לשלם מכס חוקי. במקרה שסחורותיהם לא יוכלו להמכר במקום גלוגסטאדט ואם לכן הם יאלצו ליצא אותם שוב, יהיו חפשיים ממכס היצוא.

באשר לעונשים שיוטלו על קללות ועלבונות וכן על פשעים קרימינליים, כל מה שנוגע לכספי העונשים, לרכוש הפושע ודמו, יוטל רק על הפושע לבדו, אך האחרים בני הלאום שאינם מעורבים בחטא, ישארו חפשיים מהאשמות קולקטיביות. גם יורשינו וממשיכינו בזמן מן הזמנים בקרוב או בעתיד רחוק, ימשיכו לתת הפריבילגיות והחופש לבני הלאום הפורטוגזי, יסכימו להיותם נתינים ויתנו להם חופש פעולה, בתנאי שיתנהגו ביושר ולא יחנו אמתלאות לשינוי הדעת. מאחר ואנו סומכים על יושרם של יורשינו וממשיכינו הנחן להם הזכות, באם היושר והצדק וההוק ידרוש מהם לבטל הפריבילגיות וזכויות המסחר והחופש, להודיע על כך באופן חוקי שנתיים מראש, אף לעזור להם למכור את רכושם הקבוע וסחורותיהם, עד אשר יכוסו הובותיהם לטובת כל הצדדים.

בהתחשב בהסכמתנו ובחמורה לחסדנו למסחר הפשי וחופש המנהגים עליהם להמנע לדרוש מאתנו החזר ערבונות שדרשנו תמורת הסכמתנו, וכי אינן להכליל זכותם על יהודים גרמנים במקומה האלה ובסביבתם. מותר להם להלוות כספים כנהוג במסחר הפשי בריבית מירבית של עד 10%, תמורת הלואה מינימלית של 200 ר"ט. בתמורה לפריבילגיות האלה וזכויות על כל בעל בית בעבור עצמו ובני ביתו לשלם: אם הוא סוחר 10 ר"ט; אם הוא מתווך או בעל מקצוע 5 ר"ט, לנו ולממונה על ידנו שנה בשנה.

מט ומכס על סחורות מיובאות עליהם לשלם: בעבור ארגז סוכר 7 שילינג לוביש, בעבור הבית סוכר 12 שילינג, בעבור לאסט הבואה/חיטה לייצוא 16 שילינג, בעבור הבית קטנה של אינגבר מיובש ומסוכר לייצוא 12 שילינג. אזהן הסחורות שאינן יהודיות למקום חל עליהן המכס הנהוג בהמבורג.

כן יורשה לבעלי מקצוע פורטוגזים לעסוק במקצועם ללא הכבדות מצד גילדה או ארגון מקצועי בעירנו ואנו מציעים להם בחסדנו כמו לסוחרים, תוך התחשבות במצב, בתקופה, באישינות להרבות בעתיד הפריבילגיות לטובת המשך פעילותם בכל הדרכים האפשריות, לפרנסתם הטובה, כדי שיישב להם. הגום רשמה בהתימהנו המלכותית האישיית וחיותמתנו. בעיר אלכזהו 5 אוגוסט 1619.

הדגמתי כמיטב יכולתי מן הטכסט בשפה הגרמנית העתיקה.

אצילן לבסוף שהיו אלה הפריבילגיות ודאגוונות בכל אירופה המערבית שנהנו ליהודים חופש דת היהדות. ב 1630 הודשו הנ"ל עם הטבות נוספות, כפי שנכתב כבר. אך דיאונט קרמוננו הניח יסוד לפריבילגיות נוספות אשר כולן הושגו על הפריבילגיות מגלוקסטאדט: ב 1649 ב אמדן ומאוחר יותר ב 1703 .

ב 1652 ב המבורג

ב 1654 ב לונדון ע"י מנשה בן ישראל

כולן בעבור ובזכות הפורטוגזים! הפריבילגיות המחודשות ב אמדן ב 1703 הושגו על בסיס הגלוקסטאדטיות על ידי נינו של פאולו דה מילאו/פאול הנריכ-סן/משה אבנצור: יהושע בר משה הנריקס השני, כאשר היגר לשם. (הוא קבור בגלוק-סטאדט בשנת 1721; אשתו רחל ב 1717). מקס גרונוולד פרסם אותם בשפה המקור בהולנדית בעמוד 146-150 "היהודים הפורטוגזים באמדן, 1902. "

אמדן הוא מקור התפתחות הענף הבונדהיימי של משפחתנו!

ב 1628, שנת המלחמה נגד קיסרות וסטרליה היה פאול דיריכטן בנורדן, קנה שם אניה בלתי גמורה, הוביל אותה לאמדן וגמר שם את בנייתה. היא נשדדה לו מאוחר יותר על ידי הספרדים, ולא עלה בידו להוכיח שיש לו הסות דנית.

ב 1633 יש רישום ב אמדן, כי יצחק ק. (קרסט?) הנריקס ויעקב י. הנריקס התלוונו לפני סנט העיר, כי סוחר הגילדה קרוניר מנסים להכשילם במסחרם.

ב 1654 נולד ב אמדן טימן-ממחה איזאקס/בן יצחק, אשר היה ב 1671 יהודי

הסות ראשון ויחידי עד מותו ב 1720 במקום בונדה, ליד מפרץ הדולדרט, ליד שפך נהר אַמט, מול העיר אַמקן. הוא בודאות אבי משפחת בונדהיים מאוחר יותר.

בזה סיימתי תיאור קטע זה בהסטוריה משפחתנו.

בעתיד אנסה לגלות פרטים מדויקים נוספים על עברנו באמסטדט-אמדן, 1610-1634.

לפחות חלק מן ההולנדים והפריזים שמצאו בגלוקסטאדט הגנה לשיטת המסחרי שלהם לפורפוגל-ספרד ומעבר לימים, היו בודאי פורטוגזים ואף קרובי משפחה ל פאולו דה מילאו/דירכטן ולן דיאונט. כך גומז רודריגס דה מילאו באמסטדט, פרינאו לופז מילאו שם; טנאל קורדונה דה מילאו/יצחק היים טייטלירח בהמבורג ובאמסטדט; וכך גם הבנים של מי מהם יצחק ק. הנריקס ויעקב י. הנריקס באמדן בשנות השלושים. בודאי ובודאי הם היו קטורים במסחרם ואף בנישואי צאצאיהם! גומז רודריגס דה מילאו אף קרא לעצמו נניאל דה הולנד !!

-להלן כמה נוספים.. בדף "בעלי המקצוע הרשומים" נמצא יהושע הנריקס כמדפיס. עובדה זו מתקשרת עם ההיבור עמדת פורים בעיר גלוקסטאט, ומחקרי אודותיו.

עבודתי זו בוקדשת לאמי היקרה שתחיה יוהנה בונדהיים לבית גלוקסטאדט, באהבה.

יוסף משה בן אלעזר בונדהיים/בן בריח
הבת ציון-ח" בסיון החש"ן-1.6.1900

יוסף משה בן אלעזר בונדהיים
יוסף בן בריח

נוספים: הפריבילגיה מ 1619; מפת העיר גלוקסטאדט ורחובותיה בתקופה הנדונה.

דף מרשימה בעלי המקצוע בעיר גלוקסטאדט; תכנית ההרחבה מ 1640

Wir Christian, der Vierdte, von Gottes gnaden zue Dennemarcken . . . thuen kundt undt bekennen hiemit vor uns, unsere nachkommende successorn und erben und sonsten jedermennichlichen, demnach etliche portugische kauffleudte bey Uns underthonigste ansuchung getaenn und gebetenn, Wir geruheiten gnedigst sie in unser newerbawten Glückstadt steinburgischenn ampts fur eingessene und underthanen auff, undt anzunehmen, daß Wir derhalben ihr billichmeßiges suchen inn gnaden angesehen und sie fuer Unsere underthanen unter unserenn schutz auff: und angenommen, ihnen gnedigst erlaubt, zugelassen und nachgegeben:

Erstlich in sachen ihre religion betreffend, das exercitium Habraicae religionis mit der zusammenkunfft inn ihrenn heusern frey undt sicher zutreiben, daruber keiner, worher er auch sein und kommen mochte, der religion halber solle befragget oder molestiret werden. Neben dem seint sie ebenmeßigh von Uns hiemitt privilegiert und angesehen, ihre sponsalia, matrimonia, circumcisiones, das ist ihre eheverlobnüssen, gemählschaften, kinderbeschneidungen, testamenta, item et totes auch letztenn willen und brautschatz nach ublichen herkommen ires ceremonialischen gesetzes, jedoch in ihren heusern anzufangen, zu ordiniren und ins werck zurichten; auf dem fall aber wegen erbschaftenn und mitgiftenn sich widerwillen undt streitigkeiten ereugen solltenn, sollen dieselbe mit zuthuen uns assistentz Unserer selbigenn ohrts verordneten rähte, richtern und beamten nach ihren gesetzet und ordnung erortert undt beygelegt werden.

Damit sie auch ihre todten zur erden bestetigen und ihnen die letzte ehr erweisen mügen, vergunsten Wir ihnen krafft dieses, einen raumen platz umb die gebuhr zukauffen und die irigen dahin zur ruhe zubringen.

So dan ferner die commercia belangend soll ihnen gleich andern eingessenen bürgern in Unserm Fürstenthumb Schleswigh, Holstein und andren Uns zugehörigenn gebieten frey stehen, öffentlich ihren handel und wandel zuführen; in unser Glückstadt aber sollen sie ihren cramladen aufzuschlagen, wahren zu verkauffen, denn zucker zu praepariren, seiden und wullenn gewandt zufertigen nebenst andernn bürgermeßigen personen sein bemechtiget, wie nicht weniger sich der tinctur oder ferberey in seiden undt wullenwerck nutzlichen zugebrauchen.

Der waren halber wollen Wir so viel sie dehrer nach gelegenheit aus Hispania oder andren fürnehmen ortern eingeschickett uberkommen, daß sie davon den einen zoll geburlich erlegen; auf dem fal aber selbige eingefuerte wahren aldahr in loco zur Glückstadt nicht konnten verkauffen und also wieder müssen ausgefuert werden, sollen sie den andern zoll zuerlegen frey, ledig und quidit sein. Wie es furtan mit den poenen undt straffen der linquenten zuhalten, ist Unsere gnedigste ordinantz und meinung, daß in telictis civilibus et criminalibus, so da geldt, gudt und bludt beruren, die täter und vordrecher allein nach urteill und recht darumb leiden sollen, die andere aber selbiger nation, so daran nicht schuldig, verschonet und unangefochten bleiben.

Da auch uber kurtz oder lang Uns Unsere successorn und nachkommenden erben in diesem Fürstenthumb aus bedenklichen ursachen vorberurte privilegia und freyheiten der portugischen nation lenger zuverleihen, selbige leutt inn Unser Glückstadt für Unser underthane zu dulden und negotyren zu lassen nicht weiter anstehen noch belieben sollte, wollen Wir, wie Wir zu Unsern nachkommen gleich samb das vertrauen setzen, zu manutenirung gudter policey, rechtens und gerechtigkeit ihnen die loskundigung ihrer privilegien, handels und wandels und jurismunicipalis zween jahr zuvor thuen und anzeigen, auch die hulfreiche hand leisten, daß sie in verkauffung ihrer liegender haab und gudter, wie mehr anderer ausstehender schulde halber vergnuget und befriediget werden.

Inn acht sothaner erteilter Unserer gnedigster befreyhung zu handeln, wandelen und negotyren, sollen sie sich des wurcklichen contracts, darauf unterpfande ein summa geldes vergeliehen in gewisser frist selbige wieder ab: und einzulösen oder verfallen zu sein gantz und gahr enthalten, wie dann zu mehrer verhaltung dessen keine teutschen judenn der ohrter herumb sollen geduldet noch gelitten werden. Es soll ihnen aber unbenommen sondern hiemit frey zugelassen sein, nach kauffmanns gewohnheit und gebrauch auf zehen pro cento zum hochsten eine summa geldts zum wenigsten zwey hundert Reichsthaler ann andere auszusetzen; hergegen und inbetrachtung aller und jeder obbeschriebener privilegien und indulten sollen sie und zwar ein jeder hauswirtt vor sich und sein hausgesinde, ein kauffmann zehen, ein mackler oder handtwercker drey Reichsthaler Uns alles ihrer obrigkeit und herrn alle jahr und jedes jahr besonders darlegen und entrichten.

In darreichung des schuldigen zolns sollen sie von ihrenn wahren so einkommen denselben folgender gestalt ablegen: Für ein zucker kist sieben schilling übisch, für das faß zucker zwolf schilling, für die last weitzen, so ausgeschiffet wirt sechszehen schilling, für das tonnichen eingelegten engfer zwolf schilling. Die waren aber, alhir nicht specificirt, damit soll es als wie zu Hamburg gebrauchlich und die zoll rolle daselbst ausweiset, gehalten werden. Auch sol den portugischen hantwerkes leuten ohne beschwerung einer zunfft ordnung, gilde oder schragen ihr hantwerck in obgemelter Unser stadt zutreiben frey und offen stehen, und sein Wir dis gnedigsten erbietens, nach gelegenheit der zeit, personen und umbständen, diese den portugischen kauffleudten erteilte privilegia zu glucklicher vortsetzungeh ihrer traffique und nahrung und ihrer erwünschten prosperitet inn viel wege künftigt dergestalt zuvermehrten, daß sie sich dessen sollen underthänigst zugetrösten un zu erfreuen haben. Uhrkundlich unter Unserem Königlichen Handtzeichen und Secret. Datum inn Unser Stadt Itzehoe am 3. Augusty Anno 1619.

a-k = Bastionen; l = Giebhaus; m = Schloß; n = Provianthaus.

28: Jungfernstieg/Schenkstraße

27: Jungfernstieg

26: Kl. Namenlosestraße

25: Namenlosestraße

24: Reichenstraße

21: Ballhausstraße

chenstraße

/ 20: Juden- oder Portugiesensstraße, d. i. erster Teil der Königsstraße vom Markt bis zur Rei-

19: Schloßstraße, d. i. hinterer Teil der Königsstraße vom Markt aus gesehen

/ 17: Münzerstraße, d. i. Schlachterstraße

08: Dannenstraße

/ 07: Krempferstraße

06: Markt

05: Kl. Nübelstraße

04: Nübelstraße

03: Kl. Krempferstraße

02: Kirchplatz

09: Schmiedestraße, d. i. Kl. und Gr. Schwibbogen

/ 11: Am Fiehl

12: Deichstraße

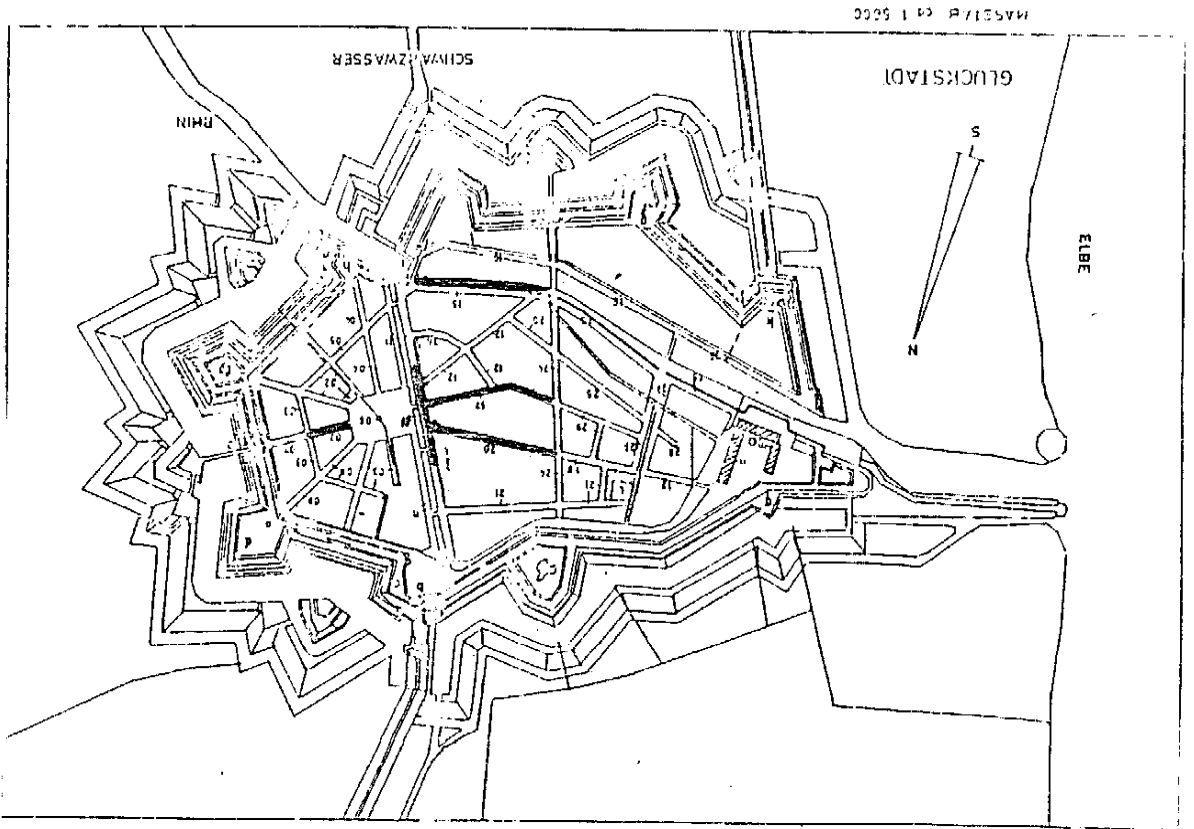
13: Kl. Deichstraße

14: Kapannenstraße

/ 15: Am Hafen

16: Auf dem Reihövel

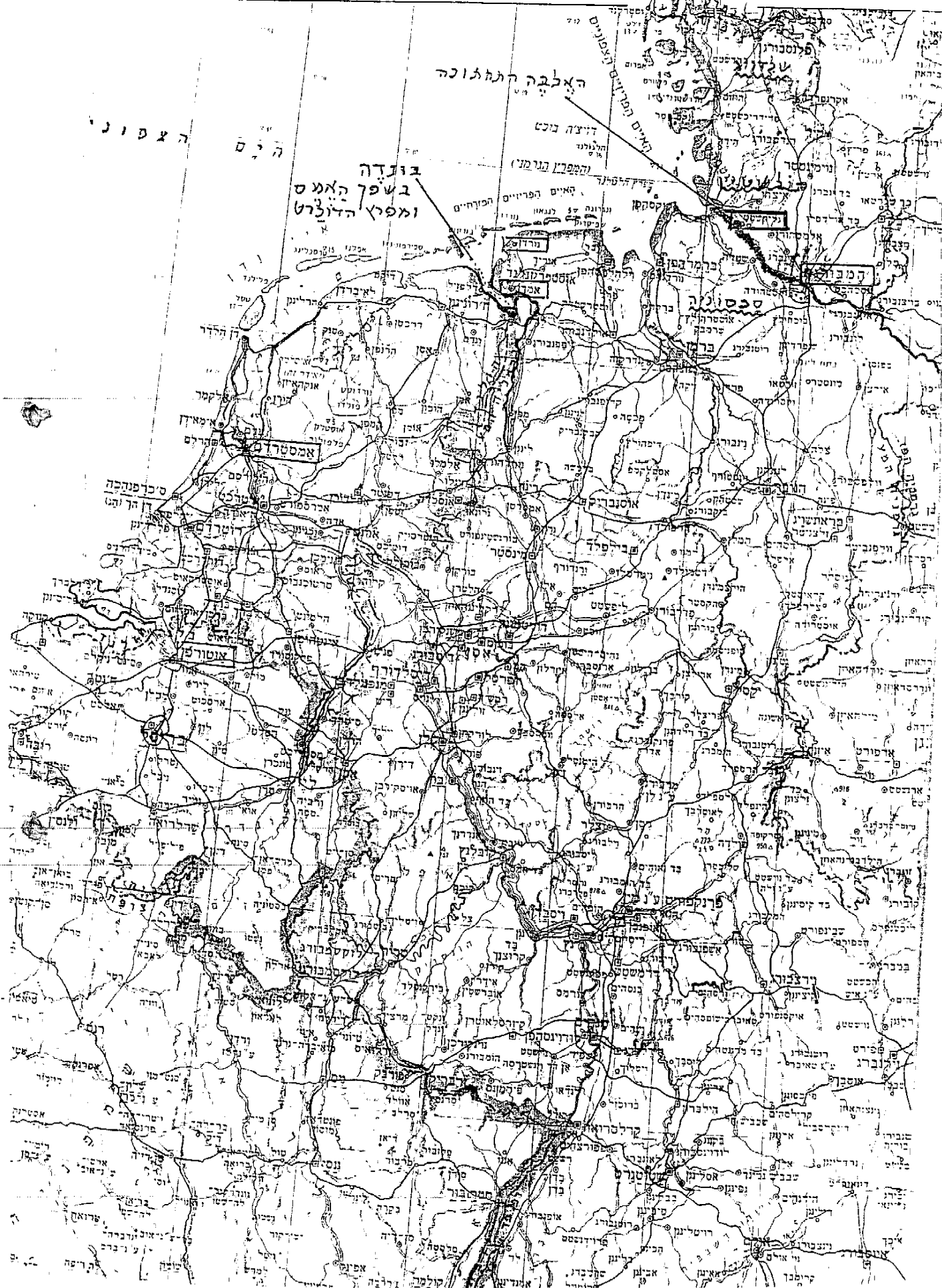
Strassenplan (Grundriß aus dem 17. Jahrhundert). *הַרְבֵּי הַשְּׂמֵרָה הַקְּדוֹנָה*

ANLAGE 12, PLAN 8

2 1801

מפת צפון-מערב, אירופה, בנמליה התישבו אבותינו לפני כ 380 שנה

ה צ פ ו נ י
ה י מ

בונדה
בשפך האמס
ומפך הדולרט

האלבה התלוכה

היזה בוכט
המפרו הרמנו

אמסטרדם

סכר פונה

אנטורפ

פונקטיון

רומא

ירושלים

בבל

קטעים מתורגמים מתוך מאמר של Susan C. Sherman, C.G. גניאולוגית מוסמכת מהוסטון בטקסס, בכתב העת "אבו תינו", כרך 6, מט. 2-קיץ 1990. (הרישומית בסוגריים הן תוספות שלי, לשם הבהרת הידוע לי מכבר, י.ב.ב.)

הגירות של ספרדים לפולין - Sephardic Migrations into Poland

הקטעים נוגעים לקדמוננו אלברטו דיאונים ומשפחתו, ולתפוצת צאצאים שלא נודעו עד כה - בתחילת מאמרה קובעת החוקרת כי התפישה כאילו כל היהודים בפולין הם ממקור אשכנזי ניתנת לסתירה.

... בשנת 1492 הסכימו כמה ארצות לקבל יהודים פליטים מספרד, כך פורטוגל, ארצות השפלה (פלנדריה אז), הממלכה העותומנית ופולין. פורטוגל והעותומנים קבלו את רוב המגורשים. ... הגם שבשנת 1497 הוכרז על גירוש יהודי פורטוגל, השיגה האינקוויזיציה הפורטוגזית את כוחה המכריע רק בחלקה השני של המאה ה-16.

הרבה מיהודי פורטוגל היגרו לאנטוורפן, כי המלך קרל ה-5, בהרחיבו את הזמנתו הכללית, הזמין במיוחד שיחישבו שם בשנת 1536.

(מחקרים אחרים ידוע לי כי פיליפ דיניס ואשתו, הוריו של אלוורו/אלברטו דיניס, חיו שם כבר בשנת 1570. קיימת האפשרות כי אלוורו נולד באנטוורפן ולא בפורטוגל, כפי שמניח פרופ. קלנבנץ.)

הנמל ברוב' Bruges (Brugges ליד אוסטנדה) בו נחתו לראשונה, איבד את מעמדו במשך הזמן לטובת אנטוורפן. עיר זו קיוותה להבנות על ידי הפורטוגזים, אשר כמה מהם השתייכו לרשת עניפה של בנקאים וסוחרים בין-לאומיים, אשר היה ביכולתם לקיים גם עתה קשרי מסחר ועסק עם שארי בשרם שנשארו בליסבון ובמדריד.

מכיוון וקשרי המסחר התפשטו בכל קווי השייט המסחריים העולמיים, הופיעו ענפים של חברות המסחר הפורטוגזיות אלה בערי ההנדה, בערי איטליה ובערי המזרח התיכון ופתחו שם סניפים. אנטוורפן שמשה להם כמרכז וכמטה ראשי.

היהודים הפורטוגזים היגרו לאורך כל הרשת הפרושה הזו. בו-בזמן שזועזעה רוב היבשת האירופאית על ידי מלחמות טריטוריאליזם ומאבקי כנסיות ודת, הצליח שיתוף פעולה מסחרי ליצור יציבות מסוימת בין אזורים וארצות. עקב חוסר מולדת משלהם ודחויים מלהשתייך לגילדות מקצועיות חזקות, וכך משוללי יכולת להשתלב בחברה הכללית ומסוגרים אל תוך שיטה כיתתית נוקשה, מצאו היהודים במסחרם הן מקור הכנסה והן דרך למלט עצמם מרדיפות ומגורשים.

המסלול הצפוני והבלטי.

המבורג נתנה זכויות מגורים לספרדים בשנת 1612. כמה מהם התישבו בהמבורג כבר כ-20 שנים מוקדם יותר, בו בזמן שנאסר על יהודים אשכנזים להתישב שם. כך הפכה המבורג למרכז הגדול ביותר לאחר אמסטרדם. בהמבורג ניתן למצוא משפחות בשם Ximenes (=סימנס) Cardoso (קרדוזו); Fernandes (פרננדס); Mendes (מנדס ומאוחר יותר גם מינדוס); Aboab (אבואב); Alvaraz (אלוורט); Teixeira (טישירה); Gomez (גומז); Henriques (הנריקס); Coutinho (קוטינחו).

הספרדים התפשטו בהמשך הזמן אל כל המרחב ההנדיאטי, איגוד קואופרטיבי-מסחרי של ערי הנמל של הים הבלטי, אשר כללו עוד את לופק, אלפינג, קופנהגן, ברגן, ושטוקהולם וכן בכיוון מזרחה לרוסיה. היה זה רק עניין של זמן עד אשר התישבו יהודים ספרדים בערי ההנדה הפולניות.

-כאן בא קטע המתאר את המסלול הים-תיכוני או הדרומי.

-ועוד קטע המתאר את שיתוף הפעולה הפולני-טורקי. על פירוטם אני מדלג.

פולין של המאה ה-16.

בתחילת המאה ה-16 התפתחה פולין למעצמה גדולה, לאחר שהשיגה פיקוח על פרוסיה כבר ב-1466, וכן על בوهמיה ועל הונגריה ב-1471 וב-1490 ועל מולדביה ב-1485. הדוכסות הגדולה של ליטואניה (=ליטא) השחרעה מאוקראינה עז לביאלורוסיה. בסוף המאה ה-16 סיפתה המעצמה את לטביה ואסטוניה לממלכתה. כך היו שפכי הנהרות של ה-*Vistula* (הויסלה), *Pregolya* (פרגוליה), *Neman* (נמן), *Dvina* (דבינה) וערי הגמל שלהם בים הבלטי, דנציג, קניגסברג, ממל וריגה בידיה. כך הפכה פולין לנהנית של איגוד ערי ההנזה וכך נפתחו לעולם שווקים חדשים לתבואה פולנית, לעצים ולקורות כסחורות יצוא. (במחקרי הקודם, לע"ע בכתב יד, בעמ. 35, 36 כתבתי על מעורבותם של אלברט דיאונניס בהמבורג, רוודריגו ואנטוניו דה קסרס ומנואל דה קסרס בנמלים רואן, מרטיל, קדיט ועוד, בטחר עצים וסוכר מברזיל לצפון מערב אירופה, וקורות עץ, חבלים, סלפטר ועיטרן מפולין לפורטוגל ולספרד. משפחת האם של הנריק דיאס היא דה קסרס, לא דה מילאו, הנ"ל הם בניו!) באותה תקופה פתחה האצולה הפולנית עניין כמוצרי לוקסוס, מותרות אשר יכלו להיות מסופים-קים רק תמורת יצוא משמעותי של גרעיני תבואה וקורות עצים. הם חיפשו אמצעים כדי לנצל את הביקוש הגובר לתבואה פולנית על ידי הגדלת היצור משטחיה הנרחבים של פולין, שעמד בור עד עתה. היותם חסרי רצון לעסוק במלאכה זו בעצמם, שכרו מנהלים או סוכנים *arrendatarios* לפקח על הכפריים, לאסוף מסים ועמלות, להשקיע סכומי כסף ולהבטיח העברת הסחורה לשווקים. כחמורה קבלו הסוכנים זכויות יחודיות מונופוליסטיות לאספקה, לזיקוק ומכירה של משקאות אלכוהוליים לבתי המרזח וההכנסות מהפעלתם של כאלה באחוזות האצילים. מהגרים יהודים ספקו את הדרוש לסוכנים ולמתווכים המסחריים האחרים. יתר על כן, לאחר שהיהודים גורשו מרוב ערי גרמניה במשך סוף המאה ה-15, לא היה רב מספרם. אותן ערי גרמניה, כמו גם יתר ערי אירופה, החלו להרשות חזרת היהודים אליהן, כ-90 שנים לאחר גירושם. יש לציין כי גירושם מן הערים לא מנע מן היהודים פעילותם באזורים הכפריים, או אף בכמה ערים "חופשיות" (דהיינו עצמאיות), כמו למשל העיר פורט. מקור הגידול המהיר של אוכלוסיה יהודית בפולין היה בחלקו ספרדי, חלק זה לא ניתן להערכה באשר להיקפו.

הוישבות ספרדים בפולין.

ספרדים הגיעו לפולין בשני מסלולים, הצפוני והדרומי. אחת המשפחות, אשר צאצאיה נמצאים בפולין ובדנמרק היא משפחת דיאסימילאו. במקורם מליטבון, היו ל גוריקו דיאסימילאו ולאשתו אביגיל גומז שני ילדים: פאולו דה מילאו ו ביאטריס אשר נישאה ל לורנר דיניס, אשר ידוע בהמבורג בשם אלגרטו דה ניאס ובין היהודים בשם שמואל אלאיגן יחיא. *Alberto de Nyes - Alvaro Diniz - Semuel Ibn Jachia*. מטביב לשנת 1605 כונן משרדו המרכזי בהמבורג, עם סניפים בלובק, גרונטק (=דנציג) ובכל מחוזות פולין.

א) לנו ידועים עתה 6 בנים ו 3 בנות של הזוג דיאס דה מילאו, ילידי 1570-1590: מנואל, ביאטריס, גומז וודריגט, פרנאו לופז, ליאנור, אנטוניו, אנה, פאולו ואיזבל (!)

שותפיו המסחריים דיריכטן (הוא פאולו דה מילאו, גם משה אבנצור) וגבריאל דה וֶלְנֶטָה
 (כנראה זהה עם גבריאל גומז דה קסרס, יורשו של אלברט דיאוניס בעסקיו ובמעמדו
 בגלוקשטאדט ובקשריו עם ממלכת דניה שם, למורת רוחו של בנו של פאולו, יהושע הנריקס)
 נסעו לֶדְנִיצְג. בשנת 1622 אישר מלך דניה קרייטטיאן הדביעי לחברה המסחר של דיניט
 מונופול ביבוא מלח-ים ממפרץ גֶסְקֵיָה. כינוי המלח *boysalz - biscay/baysalz*
 מחירו היה גבוה בכל האזור הצפוני. כן שימש דיניט הממונה על המטבע בגלוקשטאדט,

שם מילא תפקיד חשוב ובולט בפעילות מסחרית במשך שניים וחצי עשורים. ראה:
Kellenbenz: Unternehmungskräfte im Hamburger Portugal u. Spanierhandel 1590-1625. Hamb. 1954
 pp. 247-249

במאה ה 18 חיו צאצאי משפחה זו בֶּלֶזֶזֶל לֶזֶדֶיֶזֶה *Lozdzjeje* וְבֶקֶלֶזֶוֹ *Bakalarzewo* במחוז סובֶלְקִי
 (מחוז סובֶלְקִי נמצא בפינה הצפון מזרחית של פולין וגובל היום עם ליטא) *Suwalki gubernia*

כמה מהם סחרו במלח ימי והיו ידועים בשם הכינוי שהפך לאחר מכן לשם משפחה גֵיִיט, *BEYIM*
 מלשון *bay*, ובפולנית *Baye*. השם דיניט-דיניץ הועבר בעקר לבנות שנולדו למשפחות האלה
 בצורה של דִינֵה. מאחר ושמו העברי של דיניט היה שמואל איבן יחיא, ובהתאם למטות
 המשפחתית ניתן השם דִינֵה לדורות הבאים של בנות, יתכן והיו צאצאיה של דִינֵה
 איבן יחיא, אשת דוד בן יוסף איבן יחיא, אשר ברח מספרד לאיטליה
 בזמן הגירושים. איזכורה של מומא דינֵה *Mumma Dina* אשר ברחה מספרד היתה מסורת רבת-דורות
 ושנים של צאצאי משפחת גֵיִיט *Bejim*. (בפירוט שושלת דון יחיא אוחו עיבדתי על פי
 קטעי מקורות שונים, בכחב ידי, בעמודים 23-26 בכרך א', ניתן למצא את דוד בן יוסף
 כיליד ליטבון בשנת ה'רכ"ב=1462. הוא נמלט עם משפחתו מפורטוגל מפאה גזירות
 כנראה בשנת 1497, התישב בנאפולי, שם שימש כרב ודיין עד שנת ה'ש"ש=1540. היה משורר-
 פייטן. ידועות קינותיו על גירוש פורטוגל. כאשר גורשו יהודי נאפולי ב 1540, התישב
 באימולה *Imola*, שם נפטר בשנת ה'ש"ג=1543. בנו יוסף ונכדו גדליה איבן יחיא הם מחכמי
 איטליה. האחרון בעל שושלת וקבלה נפטר באלכסנדריה באיטליה בשנת ה'שמ"ח=1588/87)

בני משפחות חדל"פ בפולין, ניו-יורק ובישראל אף הם בני משפחת איבן יחיא. מאמרים שונים
 על משפחות חדל"פ פורסמו ב *Jüdische Familienforschung 1924-1928 Berlin*; ובתוספת ביורגרפיות באנציה-
 קלופדיה היהודית בערך יחיא דינֵה. בהתאם למקור האחרון ברח דינֵה איבן יחיא מן חצי-
 האי האיברי עם משפחתו והתישב באיטליה. החדל"פ מיחסים צאצאים ממנה לנין ונכד (דוד
 חמישי אחריה) שהתישב בפולין. בן ציון דון יחיא כותב במאמרו "משפחות חדל"פ ודון
 יחיא", ב *Jüdische Familienforschung* מס. 11 מספטמבר 1927: אליעזר בן דוד, האחרון רבי
 דוד בן רבי יהודה אבן יחיא, היה הראשון ממשפחה זו שקרא לעצמו חדל"פ, אשר פרושו
 כנראה: הִיא רֵאשׁ לְגוּלֵי פֹורְטוּגַל. מלומדים קודמים פיענחו בטעות את האות פ כפולין
 במקום פֹורְטוּגַל. (אין באמת הגיון להקרא בפולין ראש גולי פולין!).

פרופ' קלנבנץ (חוקר גרמני מן הדור האחרון) מתבטא בהתייחסו אל אלוורו דיניט כדלהלן:
 "ההרכב של יסודות איטלקיים והולנדיים בהתכתבותיו, מאפשר לנו להניח שהיה בהולנד
 ובאיטליה לפני בואו להמבורג". *Unternehmungskräfte... S. 247*
 (הוא מניח עם זאת במקום אחר ש אלוורו דיניט נולד כנראה בברגה, צפון פורטוגל.
 לי ידוע כי אביו פיליפ דיניט ואמו ביאטריס דה פלטיוס/או טוליס חיו באנטוורפן
 כבר בשנת 1570, בתוך קבוצה קטנה של סוחרים "קטוליים", נאלצו להגר לקלן עקב רדיפות
 אַנְוֶנגְלִיּוֹת נגד קטולים, אך חזרו מאוחר יותר לאנטוורפן. יתכן איפא, כי אלוורו נולד
 באנטוורפן, אם נולד בשנים החל מ 1570.)

-קטע, על פירוטו אני מדלב, הוא תיאור תמונה אומנותית המפוארת. חקרת האולם האדום של בנין העיריה בדנציג. היא צוירה על ידי האומן Isak van dem Blocke מאנטוורפן, ובה מתואר מפגש בין סוחרים ספרדיים מערי ההנזה, מטיפוס פורטוגזי מאנטוורפן עם טורקים ואצילים פולניים. ברקע הנמל שתי אוניות מסחר של ההנזה ושתי אניות בלטיות יותר קטנות. בראש הציור שם השם בעברית בצורה מקוצרת ומשפּט "כי יד השם שומרת תחת כנפי הנשרים ותחת הקשת בענן". מודגש כי מדובר בנהר ה ויטטולה = הויטלה. - Vissele

-פרק גוסף עוסק במטלול הדרומי ובו פרטים על קשרים פוליטיים-מסחריים בין פולין לבין טורקיה, כחוצאה מכך על התישבות של יהודים ספרדים בפולין בעקבות קשריו ש דין יוסף נשיא. היהודים הספרדים נקראו פּרנאקים ומם השם פּרנאקל כשם כינוי שהפך מאוחר יותר לשם משפחה אצל יהודי פולין, ומצביע על מוצאם הספרדי של בני שם זה.

כבר בשנים 1567-1569 היו חיים כהן ואברהם דה מוסל Mosso סוכני יינות בשם דין יוסף נשיא בפולין. כן מוזכרת יסודה של העיר I מ ל ו ז Zamosc על ידי יהודים פרנאקים, והיינו ספרדים, רובם מטורקיה, אך במקורם ממגורשי ספרד ופורטוגל. (על נושא זה קיים מאמר מחקרי מיוחד בכתב העת "פעמים", מס. 18; ומקום זה שם המשפחה ה"אשכנזי" כביכול זמון). בין הסחורות הטורקיות צבע אדום, בו סחרו יהודים אלה ומכאן השם המשפחתי צ'רבוניץ = Czerwonaj.

- באנציקלופדיה בשפת יידיש LITE מוזכרים שמות משפחה של "אשכנזים" אשר מקורם ביהודים ספרדים:

1. משפחת פּרנאקל מאזור טובלקי- (בצפון מזרח פולין בקרבת ליטא), אשר במקור היתה משפחת פּרדו- Prado, אשר משמעותו שדה. (השם פּרדו- Parado, הוא שם ספרדי אשר משמעותו הוא שחורם!)

מסורות בעל פה וסיפורים בענין זה אינם נדירים בין יהודי ליטא-פולין. כך גם השם: 2. זאטלס, אשר במקור היו טורי משי באיטליה. (כגנוביץ מניח שזה שיבוש מ אַדְלֶס=בן אַדְלֶס). 3. משפחת בייים- Bejm. מר דון ביימה- Don Bajema מסן פרנציסקו בקליפורניה מסר בשיחה טלפונית למחברת המאמר ב-2.4.1990, כי צאצאים שונים ממשפחה זו בקליפורניה ובושינגטון טון זוכרים שסופר להם, שהם צאצאים של יהודים ספרדים בהולנד-פריסלנד. ענף זה היה בעבר קטולי, ואבי הענף, הקדמון, ברח מהולנד כדי לא לשרת כדרוט אפריקה במלחמת הבורים.

4. משפחת טבלודובסקי או זבלודובסקי = Sabludowsky, אשר לפי עדותו של ג'יט סרבר Jim Server מקופרטינו CUPERTINO בקליפורניה מקורם בספרד ואשר שםם היה זאבל- Sabel בהתיחס לסמל המשפחתי. (לדעתי הם צאצאי מדוכי בר ראובן הינריכט-ש א ג ל י Säbelel מגלוקשטאדט, משפחה יחידה הידועה לי עד עתה כי היה להם סמל של חרב עקומה על מצבות של שלשה דורות: ראובן ב'ר יחיאל הנריקט, מדוכי בנו הנ'ל ובנו של האחרון, ישראל בר מדוכי ממשפחת ש א ג ל י = חורש חרבות כשכיל הצבא הדני בעיר מבצר זו!) 5. משפחת פרוטיגל, שיבוש לכינוי השם פורטוגל.

6. משפחת זימן- Zeman (כנראה לדעתי מן השם הידוע Siemen) אשר מקורו בשם Ximenes (בהמבורג ובאמסטרדם היתה משפחה זו אחת הנפוצות, ומם גם השם Simão הפורטוגזי וצורתו הגרמנית סי מ ו נ Simon בפריזיה המזרחים, אשר אינו שמעון אלא שמחה בעברית, ראה קדמון משפחת בונדהיים בבונדה Simon Isaac. אשר אימו הינה לפי השערת בת סימאן-טימון דה קטרט)

המחברת מסייגת את המידע הזה כחשוב ומסקרן, אך לא כידע מדעי וכהוכחה גינאלוגית.

הסיכום של מחברת המאמר מחזק בכל אופן את הדעה הרווחת, כי נוכחות יהודית-ספרדית בפולין החלה בסוף המאה ה 15 וראשית המאה ה 16, וכי נוכחותם לווה פעילות מסחרית ענפה בליטא ובפולין. המחברת מאזכרת בסוף מאמרה מקורות העוסקים בסחר הביין-לאומי ופעיליה בשפות שונות: פולנית, גרמנית, רוסיית, ספרדית, פורטוגזית וצרפתית ותרגום-מיהם לשפה האנגלית. היא משבחח במיוחד מחקריו של פרופ. קלנבנץ, שעסק רבות בסחר הביין-לאומי של יהודים ספרדים שהתישבו ליד נהר האלבה התחתון.

מצורפת מפה של קרי המסחר המוזכרים במאמר.

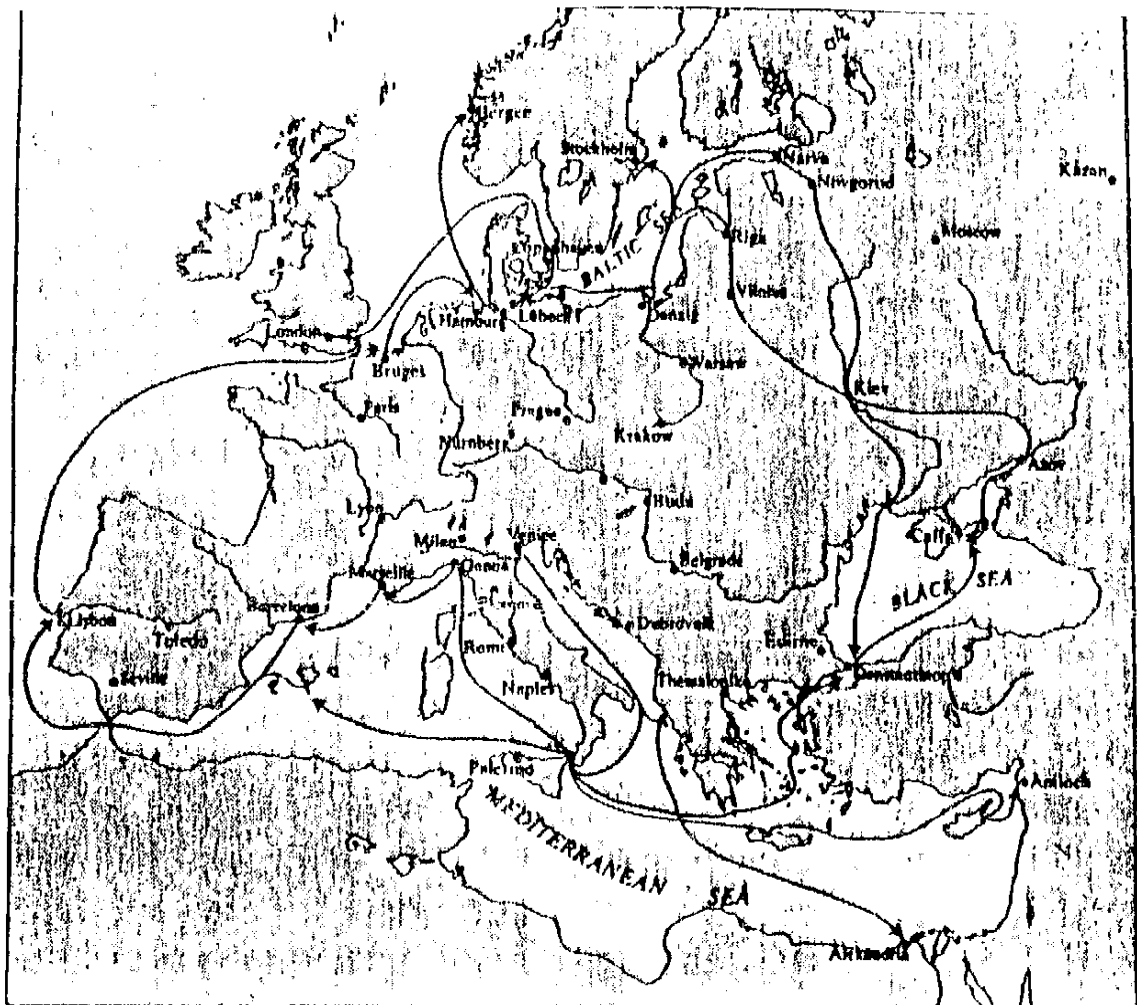
תודתי האישית לגב. אסתר רמון מן החברה הגיניאלוגית הישראלית בירושלים, אשר המציאה לי את המאמר הזה מיזמתה.

פרופ. קלנבנץ העריך כי אלברט דיאונטיס מת ערידי בגלוקסטאדט.

פרופ. קלנבנץ הנה וטעה באשר למוצאו של ראובן הנריקס בגלוקסטאדט, אותו תיאר כלוט בערפל, מוזר ומסתורי, תוך התיחסותו לבנו בכורו מיכאל-מיכל הינריקס אשר העביר את פעילותו מעיר הולדתו גלוקסטאדט לדוקסיות גוטסטרופ-GOTTORF ולמקלנבורג מזרחה. כתבתי על כך בכתב ידי כרך א' עמודים 73-74 בתוספת קטע ממאמרו של סטיל רוט על "תפוצת המרנים=האנוסים הפורטוגזים".

הפרטים על משפחת Sabludonsky + Bejm מתווספים עתה על הערכותי באשר לצאצאי אלברטו דיאונטיס ואשתו גיאטריו אביגיל הנריקס בת הנריק דיאס מילאו, בן למשפחת מנואל לופז דה קטרט ממורטוגל, זכרוננו לברכה לצאצאיו.

יוסף בן ברית
 חבה ציון, ישראל ; י"ז בשבט ה'תש"נון אלף

Map of 15th-16th century trade routes. Note overland routes through Poland and Russia. From Cardini, Franco, Europe 1492: Portrait of a Continent Five Hundred Years Ago (page 8)